

Ana Babić Čikeš, Marija Milić, Daniela Šincek i Jasmina Tomašić Humer

Filozofski fakultet Osijek

Priručnik za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta

Filozofski fakultet Osijek

Priručnik za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta

SVEUČILIŠTE
JOSIPA JURJA
STROSSMAYERA
U OSIJEKU

FILOZOFSKI
FAKULTET

Nakladnik
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Za nakladnika
prof. dr. sc. Loretana Farkaš

Urednica:
doc. dr. sc. Daniela Šincek

Grafička urednica:
Iva Anić

Autori:
dr. sc. Ana Babić Čikeš, poslijedoktorandica
Marija Milić, asistentica
doc. dr. sc. Daniela Šincek
dr. sc. Jasmina Tomašić Humer, poslijedoktorandica

Recenzenti
doc. dr. sc. Renata Jukić
dr. sc. Ksenija Romstein, poslijedoktorandica

Lektura:
doc. dr. sc. Goran Tanacković Faletar

ISBN: 978-953-314-086-5

Sadržaj

Predgovor	01
1. radionica	10
2. radionica	19
3. radionica	35
4. radionica	43
Radionica za roditelje I	48
Radionica za roditelje II	55
Evaluacija za učenike	58
Evaluacija za voditelje programa	58
Zaključak	59
Literatura	63

Predgovor

Računala i pametni telefoni dio su naše svakodnevice, ali i svakodnevice djece i mladih. Korištenje interneta posljednjih nekoliko godina ekspanzivno raste i sa sobom nosi mnoge prednosti, poput veće dostupnosti informacija i znanja, olakšane i brže komunikacije sa sugovornicima koji su prostorno udaljeni, razvoja informatičkih znanja i vještina i slično. Kao i svaka tehnologija, osim prednosti, pred korisnike stavlja neke izazove i donosi neželjene posljedice. Priroda nekih aktivnosti na internetu (npr. računalnih igrica) lako promijeni doživljaj protoka vremena, pa posljedično provodimo na internetu puno više vremena nego što smo planirali. To u nekim slučajevima ometa i svakodnevno funkcioniranje, pa se danas dijagnosticira i ovisnost o računalnim igricama/internetu. Informacije koje se dijele putem interneta dostupne su (često) puno širem krugu osoba nego što su to osobe koje dijele informacije prvotno namjeravale. Vršnjačko nasilje ne odvija se više samo „licem u lice“ već djeca jedna drugu vrijeđaju i koristeći se različitim stranicama ili aplikacijama na mobitelima, pa su te uvrede dostupne puno široj skupini ljudi nego kad se upućuju „licem u lice“. Nadalje, od takva nasilja dijete ne može pobjeći u sigurnost svoga doma jer su podsjetnici na nasilje stalno dostupni putem računala i mobitela. Istraživanja pokazuju da djeca popularnim društvenim mrežama poput *Facebooka* pristupaju uglavnom putem mobitela, što znači da im je potencijalni pristup zlostavljača (kako vršnjaka tako i odraslih) doslovno u džepu.

Vršnjačko nasilje putem interneta namjeran je pokušaj nanošenja štete vršnjaku ili vršnjacima kroz manipulaciju ili narušavanje odnosa s drugima, i to preko mobitela ili interneta (Cetin, Yaman i Peker, 2011). Nameće se usporedba s vršnjačkim nasiljem „licem u lice“ ili tradicionalnim vršnjačkim nasiljem. Kao zajednička obilježja tih dvaju tipova vršnjačkog nasilja mogu se nabrojati: a) agresivnost, b) postojanje namjere da se drugu osobu povrijedi, c) počinitelj može biti jedna osoba ili skupina i d) žrtva se ne može samostalno obraniti. Očekivano, postoje i razlike, a među najvažnijima se ističu: a) korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije (osobito računala i mobitela) za počinjenje nasilja i b) činjenica da dijete koje doživljava nasilje to trpi prostorno i vremenski neograničeno (nije sigurno od nasilja ni u svome domu, a nasilni sadržaji prisutni su 24 sata dnevno i mogu ostati *online* neograničeno dugo kod nekih oblika nasilja). Upravo zadnje obilježje najviše upozorava na ozbiljnost tog problema. Fu, Chan i Ip (2014) ukazali su na to da zemlje u kojima je veća učestalost nasilja putem interneta doživljavaju i veću učestalost neprirodnih smrti djece (pritom prvenstveno misle na suicid), što jasno ukazuje da se radi o potencijalno izuzetno ozbiljnom problemu koji narušava kvalitetu života mladih ljudi. Chisholm i Day (2013), uspoređujući istraživanja o emocijama koje

doživljavaju žrtve tih dvaju tipova nasilja, utvrdili su da žrtve tradicionalnog nasilja doživljavaju strah i depresiju, dok žrtve vršnjačkog nasilja putem interneta doživljavaju ljutnju, tugu i strah. Isti autori ukazuju i na neka važna obilježja vršnjačkog nasilja putem interneta koja ukazuju na to da su psihološki procesi u podlozi tradicionalnog nasilja i nasilja putem interneta ipak različiti. Nasilje putem interneta odvija se brže, često uz počiniteljev doživljaj da je anonimno i da će mu to omogućiti izbjegavanje posljedica činjenja nasilja, potencijalna publika puno je veća i ona sama često koristi olakotne okolnosti koje anonimnost na internetu omogućuje. Iako postoji anonimnost, sama žrtva često će točno znati tko je autor nekog ružnog komentara. Dodatni problem nosi i okolnost da počinitelji teže mogu vidjeti reakciju svoje žrtve, što može povećati dehumanizaciju. Tijekom izrade i provedbe tog programa od djece i mladih često se čulo kako uvredljive komentare ne treba doživljavati ozbiljno, uz spremnost da se žrtvama pripiše pretjerana osjetljivost ako ih takve situacije povređuju. Dakle počinitelji, s jedne strane, ne mogu vidjeti bol koju nanose, što može produljiti njihovo djelovanje jer je njihova namjera često npr. našaliti se, ali to u kontekstu relativno jednosmjernе komunikacije žrtva doživljava kao nasilje. S druge strane, oni vršnjaci koji bi potencijalno mogli osjetiti empatiju i pomoći djetetu koje doživljava nasilje ne samo da nemaju uvid u bol koju njihov prijatelj osjeća već mu i poriču pravo na nju, ponekad i uz osuđujuće reakcije. Kad usporedimo izraze koje upotrebljavamo kad govorimo o nečemu što činimo koristeći se internetom i ono što činimo uživo, može se uočiti da potonje nazivamo „stvarnim“, pa i „stvarnim životom“. Implicitno, kao da poručujemo da je ono što činimo putem interneta nestvarno, što u kontekstu nasilja može za posljedicu imati deindividualizaciju, odnosno odmicanje od normi koje poštujemo u „stvarnom životu“, pa možemo steći dojam da nasilje manje boli i da je naša odgovornost manja. Sva ta obilježja nasilja putem interneta lako ukazuju zašto ono može izazvati zabrinutost, ali istovremeno će svima nama biti lako povjerovati da se nasilje putem interneta događa nekom drugom, da se nama bliski ljudi i djeca ne upuštaju i ne doživljavaju isto, sve dok nas (internetska) stvarnost grubo ne razuvjeri.

Dodatna otežavajuća okolnost jest činjenica da se nasilje putem interneta i nasilje „licem u lice“ isprepliću. U jednom istraživanju među turskim srednjoškolcima (Erdur-Baker, 2010) trećina srednjoškolaca bila je žrtvom i tradicionalnog nasilja i nasilja putem interneta, a četvrtina ih se upuštala u činjenje obaju tipova nasilja. Kowalski i Limber (2013) na brojnijem su uzorku (N=931 sudionik) koji je zahvaćao širi dobnı raspon djece (od 11 do 19 godina) potvrdili zajedničko pojavljivanje dvaju tipova nasilja u iskustvu njihovih sudionika te su utvrdili da je sudjelovanje u vršnjačkom nasilju povezano s različitim nepovoljnim ishodima. Oni sudionici iz istraživanja Kowalskog i Limber (2013) koji su sudjelovali u vršnjačkom nasilju tako da su ga i činili i

doživljavali pokazivali su najnepovoljnije obrasce (najviše razine anksioznosti i depresivnosti, najniže samopoštovanje i najslabije školske ocjene). Po nepovoljnosti tih obrazaca najviše se ističu žrtve, a zatim počinitelji, dok djeca i mladi koji nisu bili uključeni u vršnjačko nasilje imaju najniže razine anksioznosti i depresivnosti. Sudionici koji su bili nasilni imali su najviše školskih izostanaka u odnosu na ostale podskupine, a žrtve su imale najnepovoljnije pokazatelje fizičkog zdravlja. Na povezanost tih dviju vrsta vršnjačkog nasilja zorno ukazuju i neki naslovi znanstvenih radova kao što je npr. „New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools“ („Nova boca, ali staro vino: istraživanje nasilja putem interneta u školama“, Li, 2007).

Dok je kod tradicionalnog vršnjačkog nasilja jedna od ključnih odrednica bila razlika u (fizičkoj) snazi između počinitelja i žrtve, kod nasilja putem interneta ta je odrednica nešto drukčije prirode (Kowalski i Limber, 2013) i odnosi se na razliku u dostupnosti i mogućnosti te vještinama korištenja svega onoga što informacijsko-komunikacijska tehnologija nudi, a da bi se nanijela šteta drugoj osobi.

Nancy Willard (2006), koja je više godina vodila Centar za sigurno i odgovorno korištenje interneta, ukazala je na različite tipove nasilja putem interneta:

1. *Iskazivanje ljutnje*: slanje ljutih, neugodnih i vulgarnih poruka izravno usmjerenih prema osobi ili nekoj *online* grupi
2. *Uznemiravanje*: kontinuirano slanje prijetećih poruka nekoj osobi
3. *Uhođenje putem interneta*: uznemiravanje koje doprinosi šteti ili zastrašivanju pojedinca
4. *Klevetanje*: slanje ili objavljivanje uvredljivih, neistinitih ili zlih izjava o nekoj osobi drugim ljudima
5. *Maskiranje*: pretvaranje da je osoba netko drugi te slanje ili objavljivanje materijala pod identitetom druge osobe, koju time čine lošom ili potencijalnom prijetnjom drugima
6. *Izdaja i prevara*: slanje ili objavljivanje materijala o osobi koji uključuju osjetljive, privatne ili neugodne informacije, uključujući i privatne poruke i slike
7. *Izdvajanje*: aktivnosti kojima se osobu namjerno isključuje iz neke *online* grupe.

Iako je prošlo gotovo deset godina od nastanka navedene kategorizacije, ona uključuje glavne pojavne oblike nasilja putem interneta, kod kojeg se oni nasilni postupci koje počinitelj izravno čini i usmjerava prema žrtvi povremeno razlikuju od onih u kojima adolescent potiče druge da se ponašaju nasilno prema, zapravo, njegovoj žrtvi (Snakenborg, Van Acker i Gable, 2011). Društvena aktivistica Parry Aftab (2013), koja je svoje djelovanje usmjerila na pružanje pravne pomoći putem interneta i osvještavanje javnosti o problemu vršnjačkog nasilja putem interneta, kao treći oblik tog nasilja dodaje i javno objavljivanje nepoželjnih informacija o žrtvama koje dijeli na javne objave

neprimjerenog sadržaja usmjerene protiv žrtve ili objavljivanje materijala (uključujući i privatne seksualno eksplicitne poruke koje je poslala žrtva), a u svrhu ponižavanja.

Kao opće strategije kojima se želi prevenirati vršnjačko nasilje putem interneta Snakenborg, Van Acker i Gable (2011) razlikuju tri pristupa – zakonodavnu osnovu kojom se regulira vršnjačko nasilje putem interneta, razvoj tehnologije koja onemogućuje ili smanjuje pojavu takva nasilja te preventivne školske programe kojima se želi upoznati djecu i mlade sa sigurnim i odgovornim korištenjem interneta. U Republici Hrvatskoj je u 149. članku Kaznenog zakona (NN 125/11) koji se odnosi na klevetu kao otežavajuća okolnost istaknuto počinjenje toga djela putem medija ili računalnih mreža. Ipak, kako su djeca u RH do svoje četrnaeste godine kazneno neodgovorna, a potom do punoljetnosti njihovo kršenje zakona, ali i kaznenopravnu zaštitu djece i mladih, regulira Zakon o sudovima za mladež (NN 84/11), važno je istaknuti da se u njemu ne spominju računala i društvene mreže. Snakenborg, Van Acker i Gable (2011) smatraju da škole, unatoč ograničenim mogućnostima, trebaju razvijati vlastiti sustav pravila koja uključuju reakciju na pojavu vršnjačkog nasilja putem interneta jer takvo nasilje, čak i kad ga adolescenti čine izvan škole, može djelovati na odnose u školi. Jedno od zanimljivih tehničkih rješenja za smanjenje vršnjačkog nasilja jest aplikacija ReThink (<http://www.rethinkwords.com/>) koju je osmisliła adolescentica Trisha Prabhu potaknuta samoubojstvom jedanaestogodišnje žrtve vršnjačkog nasilja putem interneta. Sama aplikacija prepoznaje potencijalno uvredljiv tekst u poruci i potiče korisnika da ponovno razmisli želi li poslati takvu poruku. Slonje, Smith i Frisén (2013) su razgovarajući u fokusnim skupinama s mladima doznali kako oni smatraju da bi, u slučaju da dožive neki oblik vršnjačkog nasilja putem interneta, prvenstveno koristili neko tehničko rješenje poput blokiranja počinitelja, promjene imena koje koriste na profilima društvenih mreža ili promjene broja mobitela, dok su drugi navodili da bi se odlučili za izravnu konfrontaciju. Indikativno je, pa i alarmantno, to što neki mladi misle kako je taj tip vršnjačkog nasilja nezaustavljiv. Iako odrasli često preporučuju mladima da im se obrate prilikom doživljavanja nasilja putem interneta, brojna istraživanja (npr. DeHue, Bolman i Völlink, 2008; Cassidy, Jackson i Brown, 2009), uključujući i neka domaća istraživanja (Šincek, Đuraković, Antolović i Čiča, 2014), ukazuju na to da se mladi za pomoć prvenstveno obraćaju prijateljima, moguće i zbog toga što smatraju da se roditelji i odrasli ne bi znali na odgovarajući način nositi s tim problemom. Slonje, Smith i Frisén (2013) predlažu da se postojeći razvijeni programi usmjereni na prevenciju tradicionalnog nasilja prošire kako bi obradili i temu vršnjačkog nasilja putem interneta, ukazujući na to da im je poznata tek jedna neovisna evaluacija koju su proveli Mishna, Cook, MacFadden, Saini i Wu (2009), a koja pokazuje kako će psihoedukacijski programi povećati znanje djece o tome kako se zaštititi, kao i potaknuti ih da raspravljaju o nasilju

putem interneta, ali ih neće potaknuti da uistinu i primijene navedene oblike ponašanja. Ipak, Mishna i sur. (2009) ističu kako su se usmjerili na tek četiri programa koji su namijenjeni učenicima od 10 do 14 godina, dok Slonje, Smith i Frisén (2013) kao primjere dobre prakse izdvajaju videomaterijale koje su i sami učenici, roditelji i nastavnici pozitivno ocjenili.

Potaknuti tim spoznajama, osmislili smo projekt „Ne e-nasilju“ usmjeren na prevenciju elektroničkog vršnjačkog nasilja među djecom i mladima. Glavni cilj projekta jest prevencija vršnjačkog nasilja stvaranjem sveobuhvatnog i samoodrživog preventivnog programa koji slijedi nekoliko važnih principa:

- zasnovan je na najsuvremenijim znanstvenim spoznajama o bitnim karakteristikama i činiteljima koji doprinose, ali i onima koji mlade mogu zaštititi od nasilja i zlostavljanja putem interneta, a navedene će spoznaje stručnjacima približiti znanstvenici kroz odgovarajuća predavanja u okviru edukacije i radionica
- uključuje velik broj stručnjaka koji izravno i svakodnevno u svom radu susreću djecu i mlade s problemima koji se programom žele prevenirati te će biti prilagođen dobnim specifičnostima – razvit će se program koji se sastoji od četiri radionice
- uključuje pažljivu kvantitativnu i kvalitativnu evaluaciju zasnovanu na znanstvenim metodama
- usmjeren je ne samo na nastavnike, roditelje i učenike pojedinih osnovnih i srednjih škola nego i na širu javnost (ciljane dobne skupine u cijeloj državi)
- ima naglašen aspekt samoodrživosti
- mogućnost primjene u drugim županijama u RH, ali i zemljama u okruženju
- usmjeren je na skretanje pozornosti šire zajednice prema rastućem problemu pojave vršnjačkog nasilja među djecom i mladima koje se odvija putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Važan je dio projekta osmišljavanje programa radionica za učenike u suradničkom radu stručnjaka koji rade u osnovnim i srednjim školama, a koji su, zajedno s autoricama ovog priručnika i djelatnicima i volonterima Centra za nestalu i zlostavljanu djecu, tijekom dvodnevni radionica osmišljavali program radionica koji je prikazan u ovom priručniku.

Priručnik za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta

Slijedi popis stručnih suradnica, profesora i profesorica iz osnovnih i srednjih škola, kao i djelatnica i volonterki Centra za nestalu i zlostavljanu djecu koje su, uz autorice ovog priručnika, osmišljavale sadržaj radionica:

Ana Antolović	Kristina Krulić	Sandra Vučković
Andreja Bihar	Lada Ilić Puharić	Sanja Antolović Kurtović
Anja Horvat Plantosar	Lidija Brod	Sanja Grizelj
Barbara Kružić	Lidija Štelcer	Staniša Žarković
Biljana Nađ	Lucija Vejmelka	Stefanie Jade Đuraković
Blaža Šurbek Bagarić	Ljerka Puljević	Tatjana Lukić
Blaženka Pul	Ljilja Runje	Tihana Vidaček
Brankica Kovačević	Mariana Witovski	Vanja Gorjanac
Dajana Ivančić	Mirela Rudec	Venesa Šimić
Dina Mastelica	Mirela Unukić	Verica Hilak
Gordana Vlahović	Mirjana Bilić	Verica Kuharić Bučević
Iva Jeger Miser	Monika Jurkić	Zdenka Lončarić
Ivana Duvnjak	Monika Slišković	Zvončica Kučanda
Jadranka Jurić	Sandra Horvat	Željka Knežević Šubić
Jadranka Oberman Sebenji	Sandra Strunje Prkić	Željka Živković
Kristina Akerman	Sandra Uranjek Varga	

Atmosfera tijekom radionica na kojima se osmišljavao ovaj program bila je izuzetno kvalitetna, svi prisutni unijeli su svoje profesionalno iskustvo i svoje znanje, a rezultat je toga ovaj priručnik, za koji se nadamo da će biti od koristi brojnim narednim generacijama. Stoga se autorima priručnika, osim onih službenih, mogu smatrati sve drage kolegice i dragi kolega s gornjeg popisa.

Tijekom našeg rada susretali smo se i s određenim dvojabama. Mnoge nedoumice pojavile su se i pred nama četirima, koje smo preuzele zadatak pretočiti osmišljeno na radionicama u priručnik. Neke od dvojbi bile su kako uključiti što više osmišljenih aktivnosti, a zadržati jednostavnu strukturu programa. Pritom smo željele osmisliti takvu inačicu programa koju će moći provoditi i voditelji koji nisu bili na radionicama u okviru kojih se program osmišljavao, ali i studenti diplomskog studija psihologije koji će pohađati posebni izborni kolegij.

Osmišljavajući program radili smo inačice za osnovne i srednje škole. Pri pisanju priručnika pokazalo se da su inačice za osnovne i srednje škole uvelike slične te da, u većini radionica, nema potrebe da se rade dvije inačice.

Jedan od zaključaka bio je da će se uvrstiti više inačica druge radionice. U završnoj inačici od istoga smo odustali kako bismo, s jedne strane, osigurali kontinuitet od prve do četvrte radionice, dok smo, s druge strane, vodili računa o ujednačenosti programa koji će se provoditi. Prvi razlog omogućio nam je da učenici kroz program:

1. osvijeste prednosti i rizike korištenja interneta te pozitivne i potencijalne negativne posljedice vlastitog ponašanja na internetu
2. prepoznaju i razumiju rizična ponašanja na internetu i e-nasilje
3. primjenjuju pravila o sigurnom ponašanju na internetu
4. organiziraju aktivnosti u školi i lokalnoj zajednici u svrhu promicanja sigurnih ponašanja na internetu.

Nabrojano predstavlja ciljeve svake od učeničkih radionica. Kontinuitet smo nastojali osigurati time što se u prvoj i drugoj radionici pojavljuje djevojčica Ana. Kroz priče/videoisječke pratimo njezina iskustva i iskustva njezinih prijateljica i prijatelja s činjenjem i doživljavanjem e-nasilja i rizičnim ponašanjem na internetu.

Od početka osmišljavanja programa odlučili smo da ćemo provesti evaluaciju istog, i to uključujući nacrt situacije prije i poslije u komparativnim skupinama. Ta evaluacija dat će nam podatke o učinkovitosti programa i pojedinih aktivnosti te je upravo stoga i važno da se program provodi ujednačeno u svim tretmanskim razredima. To je dodatni razlog za standardiziranje programa.

U konačnoj inačici programa vodili smo računa o izmjeni raznovrsnih aktivnosti kroz različite radionice i korištenju različitih sredstava kako bismo održali interes učenika. Nastojali smo osigurati primjerenu razinu osobne uključenosti vodeći se time da jedino osobna uključenost učenika i roditelja (npr. kroz aktivnosti gdje osvještavaju vlastita iskustva s e-nasiljem) može rezultirati željenim promjenama u ponašanju, a ne samo promjenama u znanju.

Nastojali smo voditi računa i o vremenu koje je na raspolaganju voditeljima radionica te se nadamo da su aktivnosti osmišljene tako da se mogu provesti u okviru školskog sata.

Radionice su provedene u osam osnovnih i tri srednje škole u proljeće 2015. godine. Nakon provedene evaluacije povratne informacije učenika, roditelja i stručnih suradnika poučile su nas sljedećem:

- Ovako osmišljene radionice najprimjerenije su u mlađim dobnim skupinama, ponajviše među učenicima petih i šestih razreda osnovnih škola.
- Srednjoškolcima više odgovaraju aktivnosti koje ih potiču na diskusiju, na razmatranje moralnih dilema, a koje su prilika da oni sami stvore svoje zaključke o

posljedicama takvih aktivnosti, pa i da saznaju o zakonskim posljedicama takva ponašanja.

- Važno je vremenski usmjeriti aktivnosti tako da ostane dovoljno vremena za provođenje razrednih projekata koji se osmisle u četvrtoj radionici. Najbolje je započeti s aktivnostima u prosincu ili siječnju te ostaviti mogućnost da se one odvijaju svaki drugi tjedan.
- U aktivnostima bi neke dijelove koji se zapisuju bilo dobro zamijeniti raspravama u kojima voditelji/nastavnici na ploči sumiraju zaključke.
- Neke uvodne aktivnosti treba preoblikovati na način da više motiviraju učenike na sudjelovanje, a bilo bi dobro uvesti više različitih aktivnosti kraćeg trajanja.
- Učenici su jako dobro prihvatili prvu radionicu te se ona u ovom obliku može zadržati i u osnovnim i u srednjim školama.
- Filmovi u drugoj radionici većini su učenika bili zanimljivi, no bilo bi dobro dio aktivnosti koji se odvija kroz pisanje na plakate provesti kao grupnu aktivnost.
- Treća radionica obično je imala više učinaka kod mlađih učenika, ali i kod učenika gimnazija postigao se pozitivan učinak u smislu osvještavanja odgovornosti prema podacima koje objavljuju kad se njihov razredni plakat trebao preseliti u hodnik škole.
- U zadnjoj radionici bilo bi dobro da se umjesto pisanih materijala koristi metoda zapisivanja na ploču i zajedničkog dogovaranja.
- Radionice za roditelje pokazale su se gotovo neizvedivima, prvenstveno zbog slabog odaziva roditelja i dojma da je to razvojni izazov koji ne pogađa njihovu djecu. Izuzetak su bili razredi u kojima su roditelji neposredno prije radionica doživjeli da im djeca imaju veće nepravilike zbog nasilja putem interneta. Kao dobar motivacijski pristup pokazalo se uklapanje kratkog psihoedukativnog pristupa (do 10-ak minuta) u neki „redovni“ roditeljski sastanak, a koji bi vodili učenici koji bi tako podučavali svoje roditelje. Također, roditeljima je bilo izuzetno motivirajuće saznati podatke dobivene na temelju anketa koje su ispunila njihova djeca jer su neki tada postali svjesni da se, unatoč njihovom dojmu, njihova djeca susreću s nasiljem putem interneta ili sudjeluju u njemu.

Imajući na umu te preporuke, u ovoj, završnoj, inačici priručnika zadržali smo originalne radionice, ali smo ih i modificirali i nadopunili te ponudili i neke alternativne aktivnosti ili alternativne mogućnosti provođenja radionica (navedene plavom bojom u samom tekstu

originalnih radionica). Sukladno preporukama, naglašavamo da je moguće odabrati i drukčiji tempo provedbe (npr. provesti dvije radionice u petom razredu, a treću i četvrtu radionicu provesti kada isti učenici budu u šestom razredu). Preporučujemo da se kao standard radionice provode na početku predmetne nastave, dok nudimo i **dodatne aktivnosti** za učenike srednjih škola (preporuka je da se provode u drugom razredu srednje škole). Iskustva provedbe programa ukazuje da srednjoškolci dobro reaguju na prvu radionicu, da su dobro upoznati s tehničkim aspektima zaštite svoje privatnosti, ali, sukladno dobi, to propuštaju činiti jer se ne doživljavaju potencijalnim žrtvama. Stoga smatramo primjerenom treću radionicu s izradom plakata koji će se postaviti u hodnik škole. Istovremeno, manje se identificiraju s problemima obrađenim u drugoj radionici jer je to primjerenije za mlađu razvojnu dob. Stoga su im ponuđeni alternativni materijali (priče u prvoj, moralne dileme u drugoj radionici). Ovisno o planu škole, moguće je u okviru školskog programskog dana uvrstiti projekte iz četvrte radionice. Također, moguće je u srednjim školama provesti i skraćeni program koji se sastoji od prve i druge radionice.

Kako se od akademske godine 2015./2016 na Filozofskom fakultetu Osijek provodi izborni kolegij „Prevenција nasilja preko interneta“, dogovoreno je da će u okviru tog kolegija studenti uvježbavati same radionice i pripremati se za njihovo vođenje, a potom će ih voditi u parovima, zajedno sa stručnim djelatnicima osnovnih škola koji će na taj način ujedno biti i mentori studentima.

Nama koji smo sudjelovali u osmišljavanju i provođenju ovih aktivnosti to je bilo lijepo i korisno iskustvo, a nadamo se da će takvo iskustvo imati i budući voditelji i učenici koji će sudjelovati u ovom programu.

1. radionica

Prednosti i rizici ponašanja na internetu

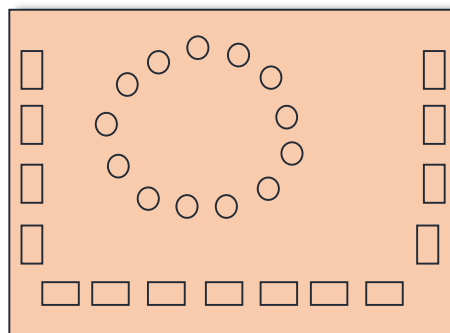
Prijatelji i neprijatelji u džepu

Cilj: osvijestiti prednosti i rizike korištenja interneta te pozitivne i potencijalne negativne posljedice vlastitog ponašanja na internetu

Ishodi:

1. osvijestiti raširenost korištenja interneta i društvenih mreža
2. znati prepoznati i navesti prednosti i pozitivne strane korištenja interneta i društvenih mreža
3. znati prepoznati i navesti rizike i negativne strane korištenja interneta i društvenih mreža
4. osvijestiti koje informacije dijelimo s drugima i na koji način

Prije same radionice zamoliti učenike da razmaknu klupe tako da u sredini prostorije ostane dovoljno prostora da se stolice poslože u krug (shema 1).

Shema 1

Materijal:

- scenariji s pričama (Priča o Marku i Ani)
- radni list „Pitanja“ (primjerak za svakog učenika)
- radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“ (primjerak za svakog učenika)

- olovke
- klupko vune

1. Uvodna aktivnost: Internet i mi – 5 minuta

Cilj: osvijestiti raširenost korištenja interneta i društvenih mreža

Tijek uvodne aktivnosti:

- Sudionici sjede u krugu.
- Voditelj pročita rečenicu i, ako se rečenica odnosi na učenike, oni trebaju ustati. Voditelj čita tri rečenice i nakon svake čeka da učenici sjednu ili ustanu.
- Nakon posljednje rečenice, svi sjednu i s voditeljem prokomentiraju provedenu aktivnost.

Uputa: „Sjednimo u krug. Sada ćemo odigrati jednu kratku igru (za učenike srednje škole: provesti jednu aktivnost). Ja ću vam pročitati rečenicu. Kada ju čujete, ustat ćete ako se rečenica odnosi na vas. Ako se rečenica ne odnosi na vas, ostanite sjediti.

Jeste li svi shvatili? Krenimo.

Neka ustanu:

- a) svi koji koriste *Viber*¹ na svojim telefonima
- b) svi oni koji imaju *Facebook*-profil na mobitelu
- c) svi oni koji imaju *Facebook*-profil.“

Ovisno o rezultatima, voditelj prokomentira.

„Vidjeli smo koliko je rašireno korištenje interneta i društvenih mreža. Za što sve možemo koristiti internet? Navedite neke primjere.“

¹ „**Viber** je aplikacija za pametne telefone koja korisnicima omogućuje pozive i slanje besplatnih SMS-poruka. *Viber* radi na 3G- i WiFi-mreži. *Viber* ne zahtijeva korisnički račun te omogućuje izravan poziv svim mobilnim i fiksnim mrežama, gdje je softver instaliran na oba uređaja.“ (Wikipedija, 2015)

2. Središnja aktivnost: Priče vaših vršnjaka – 35 minuta

Cilj: prepoznati i osvijestiti pozitivne i negativne situacije koje se mogu dogoditi na internetu te moguće posljedice tih situacija

Tijek središnje aktivnosti:

- Učenici se (prema vlastitim preferencijama) dijele na skupine od po (maksimalno) 6 učenika te svaki član skupine dobiva radni list „Pitanja“ (5 pitanja) i radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“.
- Voditelj radionice pročita/prezentira (pomoću *PowerPoint*-prezentacije) svim učenicima dva scenarija (priče o Marku i Ani).
- Nakon toga u manjim skupinama odgovaraju na radni list „Pitanja“ i radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“.

Radni list „Pitanja“ sastoji se od 5 pitanja koja se odnose na prezentirane situacije, odnosno na priče o Ani i Marku (aktivnost traje cca 10 minuta).

Radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“ služi kako bi učenici osvijestili/naveli neka svoja pozitivna/negativna iskustva/situacije koje su doživjeli na internetu (aktivnost traje cca 10 minuta).

- Kad završe rad u malim grupama (aktivnost traje cca 20 minuta), odgovore izlažu ostatku razreda (aktivnost traje cca 10 minuta).
- Voditelj pomaže grupama ako im nešto nije jasno.
- **ALTERNATIVNO:** Učenici u grupama usmeno odgovaraju na pitanja (iz radnog lista „Pitanja“ – raspravu prema tim pitanjima vodi voditelj radionice. Moguće je da organizira kao kviz u kojem učenici nude više različitih odgovora, a učenici glasuju za onaj koji smatraju najtočnijim/najprimjerenijim. Pobjednik kviza kao nagradu započinje završnu aktivnosti, odnosno on prvi dodaje klupko vune komu želi i iskazuje želju.

Uputa: „Sada ću vas podijeliti u manje grupe. Nakon toga svi ćemo zajedno pročitati dvije priče, nakon čega ćete u malim grupama odgovoriti na dobivena pitanja na radnim listovima. Za svaku priču dobit ćete radni list „Pitanja“ (s pet pitanja) na koja trebate svi, kao skupina, odgovoriti. Za odgovaranje imate oko 10 minuta.“

Scenariji:

1. Ponovni „susret“ s rodbinom iz Australije

Marko je nedavno otvorio profil na *Facebooku* jer su njegovi roditelji inzistirali da čeka svoj 13. rođendan kako ne bi kršio pravila. Jako je uzbuđen jer se napokon neće razlikovati od vršnjaka. O *Fejsu* već puno zna jer mu je Petar dopuštao da povremeno koristi njegov profil. Ali sada ima svoje slike, svoje prijatelje, svoje objave. Uzbuđen je jer je napokon dodao za prijatelje i rođake iz Australije. Marko se s rođacima viđa rijetko jer ne dolaze često u Hrvatsku, a on nikada nije bio u Australiji. Povremeno se dopisuju *mailom* i onda mu oni šalju fotografije s praznika i različitih putovanja na koja idu. Marku se jako sviđa Australija i želja mu je da jednog dana otputuje tamo na praznike. U zadnjem dopisivanju s rođacima otkrio im je svoju želju pa su ga pozvali u posjet tijekom ljeta (čak su mu obećali kupiti avionsku kartu).

2. Prihvatanje i traženje prijateljstva s nepoznatim osobama

Ana je napunila 13 godina i napokon je dočekala da može otvoriti svoj *Facebook*-profil. Ponosno bira koje će ime profila odabrati, profilnu sliku (tu se morala malo i našminkati i provesti dobrih pola sata dok ne napravi *selfie* na kojem super izgleda). Popunjava podatke o sebi te unosi da je rođena 25. 1. 2002., da stanuje u Osijeku, Neretvanska 10 te dodaje mamu, tatu i stariju sestru kao članove obitelji. Dodala je i Petru i Nikolinu, njezine dvije najbolje prijateljice, kao sestre, jer ih tako i doživljava. Napisala je i svoj broj mobitela. Vidi da može neke od tih stvari skriti ili pokazati samo prijateljima, ali ona ih ima tako malo i htjela bi brzo povećati broj prijatelja. Zadovoljna svojim profilom, odlazi na spavanje. Tijekom noći, mobitel je više puta zvonio jer je primila poruku. Ne može vjerovati svojim očima – s nepoznatog broja netko joj šalje uvredljive poruke („Glupa gusko“, „Baš si ružna“). Jako je uznemirena i ne razumije kako je to moguće.

Priče za srednjoškolce:

1. Još ima dobrih ljudi...

Ana je očajna. Počela je školska godina i sad je sve trebalo biti malo lakše jer je drugi razred i napokon se sprijateljila sa svima u razredu, a uspjela je naći vremena i za ekipu iz osnovne škole. I ovaj vikend trebao je biti savršen. Mia, prijateljica iz razreda, pozvala ju je na rođendanski tulum. Ana je odmah imala super ideju – kupila joj je kartu za koncert grupe koju Mia obožava. Spremila je novčanik u torbu, no kad je stigla kući, vidjela je da joj nema novčanika. U novčaniku joj je ostalo samo desetak kuna, ali je u njemu bila karta za koncert koju je kupila Mii i Anina *butra* (mjesečni pokaz za tramvaj). Tek je početak mjeseca i mora sutra u školu. Paničari i ne zna što da radi, no onda joj Antonija predloži da objavi status na nekim *Facebook*-grupama i svom profilu. Iako ne očekuje previše, Ana shvati da nema što izgubiti. Stavlja status na svoj profil uz mogućnost da svi vide njezinu objavu i moli prijatelje da to podijele na svojim profilima. Mnogi ju tješe, ali ne znaju ništa o izgubljenom novčaniku. Odjednom, dobiva poruku od Tene koju je kontaktirao neki Marko jer je našao Anin novčanik. Ana mu se javlja, dogovaraju se kad da se nađu da joj preda njezine stvari. Ana je presretna, neće morati kupovati novi pokaz, moći će obradovati prijateljicu (doduše, neće više biti iznenađenje), a dodatni bonus je to što je Marko stvaarano sladak 😊.

2. Marko više nije Marko

Marko ima 16 godina, ide u 2. razred gimnazije, rado igra *League of Legends* (LoL – trenutno jedna od najpopularnijih računalnih igrice za mlade). Njegov *champion* (lik) je Loki. Marko se dogovorio s roditeljima da može igrati samo vikendom, i to ne dulje od 3 sata. Zato igra već mjesecima i super mu je jer je Loki skupio puno zlata i iskustva. Kraj je tjedna i Marko se sprema na opuštanje uz svoju omiljenu igru. Ukucava šifru, ali ona ne radi. Nekoliko puta pokušava upisati šifru, traži da mu je pošalju ponovno, ali ne dobiva odgovor. Šalje svom prijatelju Ivanu, koji isto igra LoL, poruku na *Fejs* i ovaj ga obavještava da je Loki aktivan i upravo igra. Marko shvaća da mu je netko hakirao profil. To nije sve... Na *Fejsu* mu prijatelji šalju uvredljive poruke i raskidaju prijateljstva s njim. Ivan mu javlja da Loki vrijeđa i sve njihove zajedničke prijatelje, da odaje ono što je Marko znao ružno prokomentirati o njima. Marku se smrači – shvaća da je Ana, koju je ostavio prije tjedan dana, vidjela njegovu šifru.

Radni list „Pitanja“:

1. Koje su pozitivne posljedice Anina/Markova otvaranja profila na *Facebooku*?
2. Koje su negativne posljedice Anina/Markova otvaranja profila na *Facebooku*?
3. Zašto je Ana/Marko željela/želio otvoriti *Facebook*-profil?
4. Što se promijenilo u Aninu/Markovu životu nakon što je otvorila/o *Facebook*-profil?
5. O čemu Ana/Marko treba voditi računa pri korištenju *Facebook*-profila?

„Sada popunite radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“. Na njemu trebate napisati neka SVOJA iskustva i situacije s interneta koje su bile pozitivne/negativne. Kada SVI napišete svoja iskustva na radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“, pročitajte ih ostatku grupe. Nakon toga svaka će skupina ostatku razreda prezentirati svoje odgovore. Je li sve jasno? Ima li pitanja?“

Radni list „Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta“

List papira podijeljen je na dvije polovice – na prvu polovicu sudionici pišu/navode pozitivne primjere korištenja interneta, a na drugu negativne primjere.

3. Završna aktivnost: Svi smo mi dio „mreže“ – 5 minuta

Cilj: osvijestiti koje informacije dijelimo s drugima i na koji način

Tijek završne aktivnosti:

- Voditelj imenuje osobu kojoj će dodati/baciti klupko vune, držeći jedan kraj vune u svojoj ruci. Kada doda učeniku vunu, mora imenovati nešto ugodno/pozitivno što želi dati toj osobi, govoreći rečenicu: „Dajem ti ... *imenuje ugodan osjećaj ili aktivnost (npr. sreću, uspjeh na utakmici, sreću na ispitu itd.)*.“
- Klupko dođe do svih učenika (jednom) dok se ne vrati voditelju.
- Voditelj osvještava učenike o podjeli informacija na internetu.

Uputa: „Stanite u krug. Upoznali smo jednu mrežu, internetsku mrežu. Na *Facebooku* npr. imamo onu opciju da podijelimo status kako se osjećamo. I podsjetnik da npr. čestitamo rođendan ili da

nekom zaželimo nešto lijepo. A sada ćemo se pozabaviti jednom drukčijom mrežom. Stvorit ćemo svoju mrežu tako da svatko zaželi nekom u našoj grupi nešto lijepo – osjećaj, aktivnost ili nešto drugo što darujemo. Ja ću u jednu ruku uzeti kraj vune, a drugom ću klupko baciti/dodati jednom učeniku te reći njegovo ime i osjećaj koji mu darujem. Vodite računa da svi moraju samo jednom dobiti klupko vune. Kad dođe red na vas, držite jednom rukom jedan kraj vune, a drugom predajte klupko. Jeste li shvatili? Krenimo.“

„Sad smo kroz jednu mrežu podijelili nešto lijepo. Mislite li da je sve što pročitate na internetu ugodno?“ (Pričekamo odgovore.) „Moramo stati i razmisliti prije nego nešto napišemo ili objavimo. U sljedećoj radionici više ćemo govoriti o onim ponašanjima na internetu koja mogu povrijediti druge ljude ili nas same, pa i biti nasilna. Hvala vam što ste sudjelovali!“

Radni list – Pitanja o Ani i Marku

Priča o **Ani**

1. Koje su **pozitivne** posljedice Anina otvaranja profila na *Facebooku*?
2. Koje su **negativne** posljedice Anina otvaranja profila na *Facebooku*?
3. Zašto je Ana željela otvoriti *Facebook*-profil?
4. Što se promijenilo u Aninu životu nakon što je otvorila *Facebook*-profil?
5. O čemu Ana treba voditi računa pri korištenju *Facebook*-profila?

Priča o **Marku**

1. Koje su **pozitivne** posljedice Markova otvaranja profila na *Facebooku*?
2. Koje su **negativne** posljedice Markova otvaranja profila na *Facebooku*?
3. Zašto je Marko želio otvoriti *Facebook*-profil?
4. Što se promijenilo u Markovu životu nakon što je otvorio *Facebook*-profil?
5. O čemu Marko treba voditi računa pri korištenju *Facebook*-profila?

Radni list - Pozitivni i negativni primjeri korištenja interneta

Pozitivni primjeri korištenja interneta	Negativni primjeri korištenja interneta

2. radionica

Upoznavanje uzroka, oblika i posljedica e-nasilja i rizičnih ponašanja na internetu

Idi, vidi, upoznaj... e-nasilje prepoznaj!

Cilj: prepoznati i razumjeti rizična ponašanja na internetu i e-nasilje

Ishodi:

1. navesti oblike rizičnih ponašanja na internetu
2. prepoznati uzroke i (emocionalne) posljedice rizičnih ponašanja na internetu i e-nasilja
3. predložiti načine izbjegavanja rizičnih ponašanja na internetu i e-nasilja ili smanjivanja njihovih posljedica
4. povezati dobivene spoznaje s vlastitim iskustvima

Materijal:

- 4 lista A3-papira s vodenim žigom grupe i pitanjima za glavnu aktivnost
- onoliko znakova (na kraju radionice nalaze se znakovi koje treba isprintati i izrezati) koliko ima učenika – voditi računa da imamo podjednak broj znakova za svaku od grupa kako bi se učenici ravnomjerno rasporedili
- neprozirna vrećica, kutija ili košara iz koje učenici izvlače znakove
- flomasteri
- videoisječci
- A3-plakat sa slikom monitora
- paketić *post-ita* (ljepljivih papirića u boji)
- primjerak priča za voditelje radionica (inačica bez filma)

Uvodna aktivnost: „Moj znak – moja grupa” – 5 minuta

Cilj: raspodjela u grupe i priprema za glavnu aktivnost

Tijek uvodne aktivnosti:

- Stolovi su unaprijed raspoređeni u četiri grupe i oko njih su postavljene stolice za učenike. Na svakom je stolu A3-papir s vodenim žigom s oznakom grupe i pitanjima koji vode prema glavnoj aktivnosti.
- Učenici izvlače znakove i sjedaju za stol svoje grupe.

Uputa: „Na prošloj radionici vidjeli smo kako internet možemo koristiti na način da budemo sigurni, ali i na načine koji nas izlažu riziku da nam se dogodi nešto loše. Na ovoj ćemo radionici više govoriti o tome koja su različita rizična ponašanja na internetu, kako do njih može doći, kakve osjećaje ona mogu izazvati i kako njihove posljedice možemo spriječiti ili umanjiti. Podijelit ćemo se u četiri grupe. Svatko od vas iz vrećice će izvući po jedan znak i sjesti za stol s tim znakom. Imamo *Facebook*-grupu, *Twitter*-grupu, *Instagram*-grupu i *Youtube*-grupu.“ (Pokazivati pritom gdje se nalazi stol za svaku grupu.)

1. Središnja aktivnost: „Što je bilo s Anom?” – 30-35 minuta

Cilj: prepoznati i imenovati rizično ponašanje u videoisječcima, njegove uzroke i posljedice te načine njihova izbjegavanja ili umanjivanja

Tijek središnje aktivnosti:

- Svi učenici gledaju (sva) četiri filma / pažljivo slušaju priče.
- Svaka grupa (posebno pažljivo) prati po jedan film / pažljivo sluša po jednu priču, a zadatak je prepoznati rizična ponašanja i e-nasilje, uzroke i (emocionalne) posljedice tih ponašanja.
- Svoja opažanja učenici zapisuju na plakat te predlažu načine izbjegavanja rizičnih ponašanja i e-nasilja te smanjivanja njihovih negativnih posljedica.

- Učenici prezentiraju plakate.
- **ALTERNATIVNO:** Učenici se podijele u grupe. Nakon što odgledaju prvi film, grupa *Twitter* dolazi pred razred i njezini članovi vode aktivnosti, tj. postavljaju (uz pomoć voditelja radionice) pitanja razredu s njihova plakata, sumiraju odgovore i zapisuju iste na plakat. Isto ponavljaju preostale tri grupe za sljedeća tri filma.

Uputa: „Sada ćemo pogledati nekoliko videoisječaka (pročitati nekoliko priča)². Sjećate li se Ane i njezinih prijatelja s prve radionice? (Ane koja je pravila profil na *Facebooku* – ako ih treba podsjetiti.) Sad ćemo vidjeti što se dalje događalo s njima.

Dok gledate videoisječke, pokušajte prepoznati koja ponašanja Ane i njezinih prijatelja možemo okarakterizirati kao e-nasilje ili rizično ponašanje na internetu, kako se likovi osjećaju kad se tako ponašaju ili to dožive (kad im prijatelji tako nešto učine), zašto je uopće do toga došlo – koji su uzroci tog ponašanja. Kad pogledamo filmove, to ćete zapisati na ove papire na stolovima – *Twitter*-grupa za prvi film, *Instagram*-grupa za drugi film, *Facebook*-grupa za treći film, a *Youtube*-grupa za četvrti film.“

Gledaju filmove, a pri svakom filmu voditelj podsjeća koja se grupa treba posebno usmjeriti na njega.

Uputa: „Vidjeli smo sva četiri filma, a sad vas molim da ih u svojim grupama prokomentirate. Pred vama su plakati podijeljeni u četiri kvadrata. U prvi upišite sva ponašanja koja ste opazili. U drugi upišite uzroke takvih ponašanja. U treći upišite osjećaje koji prate takva ponašanja. U četvrti kvadrat upišite što sve može pomoći da se takva ponašanja ne dogode, odnosno, ako se već dogode, kako se mogu umanjiti njihove posljedice.

Potom će svaka grupa predstaviti što je napisala, a druge grupe mogu dodati ako im se čini da se nešto zaboravilo.“

Voditelj obilazi grupe i provjerava jesu li svi dobro razumjeli svoje zadatke.

Kako grupe iznose svoja izlaganja, voditelj sumira različite uzroke e-nasilja i rizičnog ponašanja na internetu, oblike, (emocionalne) posljedice i prijedloge rješenja.

² Za radionice na kojima nije moguće pustiti videoisječke.

Priče:

1. Priprihvaaanje i traženje prijateljstva s nepoznatim osobama

Ana je nedavno otvorila profil na *Facebooku* jer su njezini roditelji inzistirali da najprije proslavi svoj 13. rođendan kako ne bi kršila pravila. Jako je uzbuđena jer se napokon neće razlikovati od vršnjaka. O *Fejsu* već puno zna jer joj je Petra dopuštala da povremeno koristi njezin profil. Ali sada ima svoje slike, svoje prijatelje, svoje objave. Prijatelje iz razreda i škole odmah je dodala, no i dalje ima samo stotinjak prijatelja, a htjela bi, kao njezina druga najbolja prijateljica Nikolina, imati barem 500 prijatelja. S desne strane pojavljuju joj se preporuke za prijatelje. U početku je birala one koje poznaje uživo. Ali nikako da se približi željenoj brojci. Počinje dodavati prijatelje svojih prijatelja. „Pa što ima veze ako ih ne poznam, upoznat ću ih uskoro. Ionako moji prijatelji ne bi dodali nekoga tko nije OK.“ Odjednom dobiva zahtjev od nekog Mislava. „Bzzz, pa on ima 30 godina... i ne poznam ga... ali kako da mu odbijem zahtjev, skužit će i onda ću ispasti nepristojna.“ Priprihvaa zahtjev.

2. Dijeljenje fotografija

Ana ima trinaest godina i tek je nedavno postavila profil na *Facebooku*. S Petrom i Nikolinom bila je na kupanju i napravile su cijeli album fotografija. Nikolina je postavila neke fotke na *Fejs* i tagirala ih je. Naravno, ne one nepristojne – npr. kad su se iz zafrkancije slikale tako da su uhvatile odraz svojih stražnjica u ogledalu (naravno, u kupaćem). Dobila je puno lajkova na postavljene komentare. Ooooo, ima i poruke. Hm, pa tu je i poruka od Mislava. On njoj stalno šalje poruke i vrlo je pristojan, ali joj je dosadan. Sad je pohvalio njezinu fotografiju. Ali to je tako čudno, on ima 30 godina i zapravo ne zna kako bi ga se riješila. Srećom, tu je i Ivanova poruka. Ivan je Anina simpatija. Pita ju kako je bilo na kupanju i Ana mu sve ispriča. Kad je čuo da to nisu sve fotke, žica ju da mu pošalje i ostale. Pa ipak joj je on dečko – natjera ga da joj obeća da to neće pokazivati nikom, što on i čini. Poslala mu je fotke, uključujući i onu s ogledalom. Sutradan dolazi u školu s Nikolinom i baš su dobro raspoložene. Vidi Marka, Tomu i Željka kako se smijulje i gledaju u njih. Odjednom se njih trojica grle, namještaju pred staklom i zauzimaju pozu nagnuti naprijed. Potom prasnu u smijeh i pokazuju na njih dvije. Ani samo sine – Ivan je poslao njezinu fotografiju ovoj trojici. Zlo joj je. Sad će joj se svi rugati. Kako je mogao?!!

3. Susret s nepoznatom osobom

Ana ima 13 godina. Jako je uzrujana jer je njezin dečko Ivan izdao njezino povjerenje i proslijedio sliku na kojoj su ona i njezine dvije prijateljice u kupaćima. Sad joj se cijela škola smije i ruga i jako je uzrujana. Prirodno, i njezine prijateljice Nikolina i Petra uzrujane su jer se sada svi smiju i njima dvjema. Ne samo da su uzrujane nego su i ljute na nju jer je bila tako glupa da proslijedi njihovu sliku iako su se dogovorile da ju nitko ne smije vidjeti jer je neprimjerena. Ana se osjeća jadno i odbačeno. Ne može se požaliti prijateljicama jer su ljute na nju. Ne može reći ni roditeljima jer bi ju sigurno kaznili. Baš u tom trenutku javio joj se Mislav s „Ljepotice, kako ti je prošao dan?“ Inače joj je grozno kad joj taj čovjek od 30 godina, za kojeg si ne može ni objasniti zašto ga je prihvatila za prijatelja na *Fejsu*, pošalje poruku. Ali danas joj je baš bio grozan dan i, prije nego što je razmislila što napraviti, napisala mu je što joj se dogodilo. Kako je vidio da je jako uzrujana, predložio joj je da odu na toplu čokoladu u kafić nedaleko od njezine zgrade. Pa ionako joj je trebalo nešto da joj razbistri glavu. Mami i tati rekla je da ide do Petre jer zajedno rade projekt iz biologije i spremila se. Malo joj je bilo nelagodno kad je dolazila, ali Mislav se čini pristojnim. Jako je ljubazan i pažljiv prema njoj. Jedino.... kad su odlazili nagnuo se i poljubio ju. To joj je bilo grozno. Otrčala je u svoju zgradu.

4. Lažno predstavljanje

Ana ima 13 godina. Nedavno je doživjela to da je njezin dotadašnji dečko Ivan iznevjerio njezino povjerenje i poslao sliku nje i njezinih prijateljica u kupaćima svojim prijateljima. Dečki im se od tog dana rugaju, a i svi su im se ostali učenici pridružili. Dobacuju im vrlo ružne uvrede. I Nikolina i Petra ljute su na Anu jer je bila tako nepromišljena. Uznemirena svime što joj se dogodilo, otišla je s nekim čudnim Mislavom od 30 godina na kavu iako ga ne poznaje, nego ga je samo dodala na *Facebooku*. Iako se činio pristojnim, na kraju ju je poljubio, što joj je bilo grozno. Ani je sada svega dosta. Osvetit će se Ivanu za sve što joj je napravio. Odlučila je napraviti lažni profil na *Facebooku*, predstaviti se kao Ivan i objavljevati uvrede svim njegovim prijateljima. Ne samo to, prijateljstvo na lažnom profilu prihvatio je i njihov profesor iz matematike. Ana pomisli: „Sad ću se zabaviti.“ I počne vrijeđati profesora i govoriti mu da im daje preglupe zadatke. Profesor „Ivana“ upozori da je način na koji se ponaša neprimjeren, da će ga sutra prijaviti razredniku i stavi ga na *ignore*-listu.

3. Završna aktivnost: Što ću promijeniti? – 5 minuta

Cilj: povezivanje dobivenih informacija s osobnim iskustvom

Tijek završne aktivnosti:

- Svaki učenik dobije svoj *post-it*-papirić i na njega zapiše što će promijeniti u svom ponašanju na internetu.
- *Post-it*-papirić postavlja se na plakat sa slikom monitora.

Uputa: „Danas smo upoznali različita ponašanja na internetu koja imaju neželjene posljedice. Vjerojatno je svatko od nas shvatio da se i sam nekada rizično ponaša na internetu. Sada na *post-it* koji ste dobili napišite jednu stvar koju ćete promijeniti, tako da ubuduće budete manje u opasnosti da vam se dogodi nešto loše dok ste na internetu. Svoj papirić nalijepite na ovaj plakat s monitorom.“

„Naš monitor pun je papirića s našim odlukama, vjerujem da smo danas puno naučili i da ćemo biti sigurniji ubuduće. Radujem se našoj sljedećoj radionici kada ćemo to što smo danas naučili primijeniti u jednoj konkretnoj aktivnosti. *Molim vas da se za tu aktivnost pripremite tako da razmislite kako biste se željeli predstaviti na internetu – koji su vaši interesi, koju glazbu volite, što volite raditi – donesite na iduću radionicu neku svoju fotografiju kojom biste se željeli predstaviti te izrežite natpise ili slike koje prikazuju vaše interese kako biste se idući put mogli što bolje predstaviti.*“ (Dio napisan kosim slovima koristi se za razrede u kojima će se u trećoj radionici raditi poster.)

Inačica za srednjoškolce:

1. Uvodna aktivnost: "Neka prvi baci kamen...." – 10-15 minuta

Cilj: osvijestiti sudionike o njihovim rizičnim postupcima i onome što im u tome može pomoći

Tijek uvodne aktivnosti:

- Stolice su raspoređene tako da učenici sjede u krugu u sredini.
- Voditelj radionice počinje uvodni tekst i potom potiče učenike na raspravu (neka od pitanja ponuđena su u tekstu upute).

Uputa: „Na prošloj radionici vidjeli smo da internet možemo koristiti na način da budemo sigurni, ali i na načine koji nas izlažu riziku da nam se dogodi nešto loše. U ovoj radionici razgovarat ćemo o tome kako dolazi do nasilja putem interneta, koje ono sve posljedice može imati, uključujući i one najteže. Svi mi ponekad činimo neke stvari kojima se baš ne ponosimo, svi znamo ponekad ogovarati nekoga, pisati zlobne komentare. Sjetite se neke situacije vezane uz internet u kojoj se baš niste ponosili svojim ponašanjem. Što vam je pomoglo da se prestanete loše osjećati? Što vam je pomagalo da se bolje osjećate kad se netko prema vama ružno ponašao putem interneta? Je li vam neki prijatelj povjerio da ima problema jer mu se vršnjaci rugaju ili zbog nekog drugog oblika nasilja putem interneta? Što u takvim situacijama pomaže? Što s tehničke strane možemo učiniti da se zaštitimo? A što možemo učiniti da ružne riječi preko neta manje bole?

2. Središnja aktivnost: „To se događa nekom drugom.... ili možda može i meni?“ – 15-20 minuta

Cilj: osvijestiti sudionike o okolnostima koje dovode do upuštanja u rizične situacije i načinima da se takvim okolnostima odupru ili da lakše prebrode posljedice

Tijek uvodne aktivnosti:

- Voditelj čita učenicima tekst. Isti tekst bilo bi dobro projicirati na prezentaciji.
- Učenike se potiče da raspravljaju o pitanjima u nastavku. Može ih se podijeliti u skupine (npr. prvi, koji razmišljaju o perspektivi same Amande, drugi, koji pojašnjavaju ponašanje njezina ucjenjivača, treći, koji zauzimaju perspektivu onih učenika koji su joj se rugali ili ju napadali i četvrti, koji su su „tiha većina“, tj. oni koji ne čine zlo, ali ni ne pomažu).

Uputa: „Pročitat ću vam sljedeći tekst. Molim da ga pažljivo slušate kako bismo kasnije mogli razgovarati o tome.“

Njezino ime je Amanda Michelle Todd

Rođena je 27. studenoga 1996.

Amanda je objavila video na kojem opisuje kako ju je, kad je imala trinaest godina, jedan mladić s kojim se dopisivala preko chata, nakon jednogodišnjeg nagovaranja, nagovorio da mu nakratko pokaže grudi. Potom ju je ucjenjivao da će svima poslati sliku s njezinim golim grudima ukoliko mu ne pokaže „više”. Na samo božićno jutro 2010., u ranu zoru, policija ju je probudila jer je slika s njezinim grudima poslana svima. To nije poklon koji si za Božić želi jedna četrnaestogodišnjakinja. Uskoro joj je postalo nepodnošljivo te se njena obitelj preselila i ona je promijenila školu.

No njezin zlostavljač nije prestajao. Godinu dana kasnije otvorio je *Facebook*-profil s njezinom nagom slikom kao profilnom fotografijom. Život je i u novoj školi postao nemoguć. Amanda se osjećala sve lošije, počela se rezati, izbjegavala je izlaske, bila je užasno usamljena. Ponadala se da će naći utjehu u vezi s jednim mladićem koji je bio drag prema njoj. No ispostavilo se da ju je samo želio iskoristiti kako bi prevario svoju djevojku. Njegova ju je djevojka i fizički napala. Amanda se nije ni branila. I sama je vjerovala da je ona jedina kriva. Nastojala je zaštititi mladića s kojim se upustila u prevaru vjerujući da je njemu stalo do nje. Sve to bilo joj je previše i pokušala je počinuti samoubojstvo. Liječnici su ju uspjeli spasiti.

Za razliku od njih, njezini vršnjaci imali su otrovne komentare na *Facebooku*. Opet se preselila, no oni su joj i dalje slali poruke u kojima su joj preporučivali da promijeni način samoubojstva, javljali joj da žale što je preživjela, pitali ju da se pokuša ponovno ubiti. Njezin zlostavljač s početka slijedio ju je. Sprijateljio se s njezinim suučenicima iz nove škole pod izlikom da će se nagodinu preseliti u tu školu. Kad je skupio dovoljno brojnu publiku, uključujući i Amandine prijatelje i profesore, svima je poslao Amandin stari video.

AMANDA JE POSLUŠALA ONE KOJI SU JOJ PORUČIVALI DA PONOVRNO POKUŠA SUICID. Još jednom liječnici su ju uspjeli spasiti. Sad su joj se vršnjaci rugali i zbog toga. Treći ju put nisu spasili... Njezino ime bilo je Amanda Michelle Todd. Umrkla je 10. listopada 2012. godine.

Pitanja za raspravu:

1. Koji su sve uzroci Amandina postupka?
2. Postoji li Amandina odgovornost za zlostavljanje koje je doživjela?
3. Kakav zločin treba osoba počiniti da zasluži 2 godine proganjanja, tri preseljenja, tešku depresiju i, konačno, smrtnu kaznu? Odgovara li to Amandinu „grijehu“?
4. Nekada smo spremni za žrtve reći da su si „same krive“ jer im se nešto događa. Što to govori o nama samima? Što to govori o našem strahu da ne postanemo žrtve? Postajemo li time zlostavljači?
5. Koja je odgovornost svih onih koji su pogledali Amandinu sliku i smijuljili joj se i upirali prstom u nju?
6. Što je s onima koji nisu napadali, ali nisu ni pomagali? Koja je njihova odgovornost?
7. Pokazalo se da je Amandin zlostavljač 35-godišnji Nizozemac koji je na sličan način ucjenjivao više djevojaka i mladića iz Canade, SAD-a i Nizozemske. Kakve bi zakonske posljedice trebao doživjeti?
8. Što bi bilo da je Amandin zlostavljač maloljetan? Kako bi onda bilo najbolje postupati prema njemu?
9. Zlostavljač je Amandinu sliku koristio kao profilnu sliku. Kako biste se osjećali da netko vaše fotografije, ne eksplicitne, već ove obične, počne koristiti kao svoje? Što to zapravo govori o tome kako mi doživljavamo ono što objavljujemo na internetu? Kako bismo se osjećali da netko dođe u našu kuću, sa zida nam uzme omiljenu fotografiju i odnese ju? Je li to uređeno zakonski? Kako bi bilo najbolje tako nešto urediti?
10. Na internetu se lako mogu pronaći podaci o Amandi, no nema podataka o njezinu zlostavljaču. Hakerska grupa *Anonymous* objavila je ime zlostavljača. Što mislite o tom potezu *Anonymousa*? Zašto policija ne navodi ime osumnjičenog?
11. Pokazalo se da osoba za koju je policija sumnjala da je Amandin zlostavljač i ucjenjivač i koju je imenovala grupa *Anonymous* nije ucjenjivala Amandu. Doduše, i dalje je pod istragom jer se sumnja da se putem interneta upuštao u seksualno eksplicitne razgovore s djecom. Ali nema dokaza da je on ucjenjivao Amandu. Što mislite da bi *Anonymous* sada

trebao učiniti? Koje su sve negativne posljedice ako je netko javno prozvan, pa i osuđen zbog nečega što nije učinio? Osobito, koje su sve posljedice ako pravi ucjenjivač ostaje neprepoznat?

3. Završna aktivnost: „Da mi je čarobni štapić“ – 5-10 minuta

Cilj: smanjivanje emocionalne uznemirenosti, prepoznavanje mogućnosti djelovanja

Tijek završne aktivnosti:

- Svaki učenik kaže po jednu stvar koju bi učinio kako bi Amandi olakšao patnju ili ju potaknuo da prebrodi na pozitivan način vršnjačko nasilje.

Uputa: „Razgovarali smo o uistinu tragičnoj situaciji u kojoj se našla jedna mlada djevojka. Svi imamo dojam da se to događa nekom drugom, nekada nam se čini da je ta osoba preosjetljiva, a nismo svjesni koliko to boli dok sami ne iskusimo takvo što. Ipak, mi biramo – hoćemo li biti zlostavljači, pomoćnici zlostavljača, tihi promatrači ili aktivni pomagači. Predlažem da sada budemo aktivni pomagači i da svatko od nas kaže koju bi malu stvar učinio ili koju bi poruku poslao Amandi dok je još bila živa da ju oraspoloži, ohrabri, da joj pomogne u njezinoj boli. Npr. ja bih...“

„Imajte na umu da se svi mi u životu nađemo u svakoj od tih situacija. Kad smo Amanda, važno je potražiti pomoć dragih i dobronamjernih ljudi. Kad smo Amandini prijatelji, važno je pružiti ruku, nekad je dovoljno samo sjediti pored te osobe, nekad ju možemo aktivno braniti, nekad možemo pričati viceve da ne misli o onome što ju boli. I jedna lijepa riječ nekada nekome može spasiti život.“

<p>Rizična ponašanja i oblici nasilja u 1. isječku/priči "Prihvaćanje i traženje prijateljstva s nepoznatom osobom"</p>	<p>Što je dovelo do tih ponašanja?/Što im je uzrok?</p>	<p>Kako su se osobe u priči/filmu osjećale?</p>
<p>Kako spriječiti da se ovakva rizična ponašanja pojave?</p> <p>Kako ublažiti posljedice tih ponašanja?</p>		

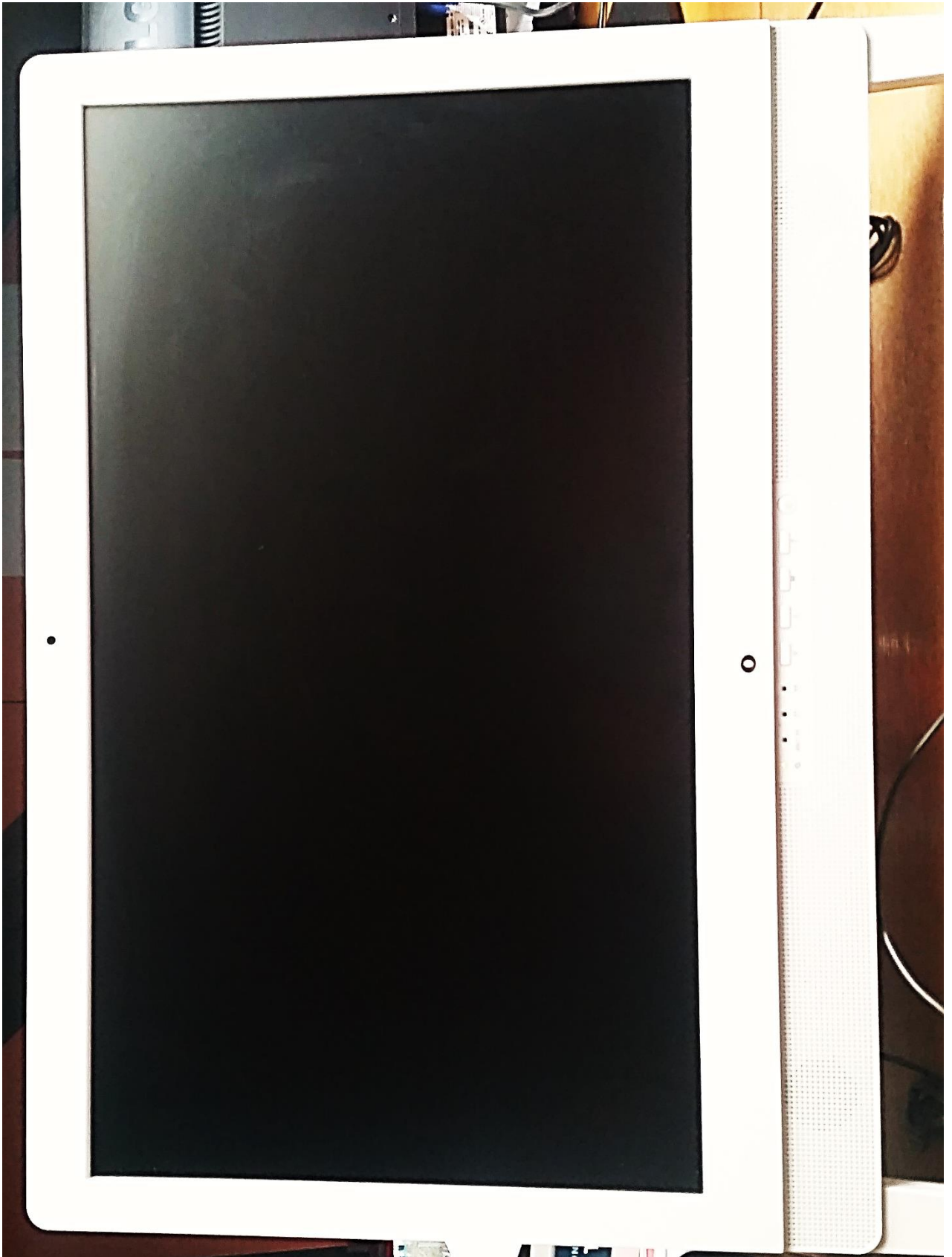
<p>Rizična ponašanja i oblici nasilja u 2. isječku/priči "Dijeljenje fotografija"</p>	<p>Što je dovelo do tih ponašanja?/Što im je uzrok?</p>	<p>Kako su se osobe u priči/filmu osjećale?</p>
<p>Kako spriječiti da se ovakva rizična ponašanja pojave?</p> <p>Kako ublažiti posljedice tih ponašanja?</p>		

<p>Rizična ponašanja i oblici nasilja u 3. isječku/priči "Susret s nepoznatom osobom"</p>	<p>Što je dovelo do tih ponašanja?/Što im je uzrok?</p>	<p>Kako su se osobe u priči/filmu osjećale?</p>
<p>Kako spriječiti da se ovakva rizična ponašanja pojave?</p> <p>Kako ublažiti posljedice tih ponašanja?</p>		

<p>Rizična ponašanja i oblici nasilja u 4. isječku/priči "Lažno predstavljanje"</p>	<p>Što je dovelo do tih ponašanja?/Što im je uzrok?</p>	<p>Kako su se osobe u priči/filmu osjećale?</p>
<p>Kako spriječiti da se ovakva rizična ponašanja pojave?</p> <p>Kako ublažiti posljedice tih ponašanja?</p>		

Instagram	Facebook
twitter	YouTube

Instagram	Facebook
twitter	YouTube

3. radionica

Sigurno ponašanje na internetu

S@fe profil

Cilj: primjenjivanje pravila o sigurnom ponašanju na internetu

Ishodi:

1. imenovati ili nabrojati svoje sigurne grupe i sigurne osobe na internetu
2. znati navesti prednosti sigurnog ponašanja na internetu
3. izraditi sigurnu inačicu profila razreda ili FB-grupe (*offline*)

Materijal:

- radni list – „Moji ljudi na internetu“ (primjerak za svakog učenika)
- veliki paket *post-ita* – svaki učenik treba dobiti više papirića
- za inačicu s izradom profila na posteru: veliki poster smješten na sredini razreda – **stolovi trebaju biti razmješteni tako da u sredini bude mjesta za veliki poster i da tim stolovima učenici mogu lako prilaziti** – *na posteru unaprijed pripremiti i nalijepiti po jedan predložak FB-profila za svakog od učenika u razredu*
- za inačicu s izradom sigurnog profila razreda: računalna učionica u kojoj se na platnu projicira izrada sigurne verzije razrednog profila, a učenici prethodno sami pregledavaju je li njihov pravi profil u skladu s pravilima sigurnosti; oni koji nemaju FB-profil izrađuju
 - predložak za FB-profil (*PowerPoint template*) za učenike koji ne koriste *Facebook*

1. Uvodna aktivnost: Tko su moji ljudi na internetu? – 5-10 minuta

Cilj: prepoznati tko su osobe od povjerenja s kojima se učenici sreću na internetu (i u stvarnom životu)

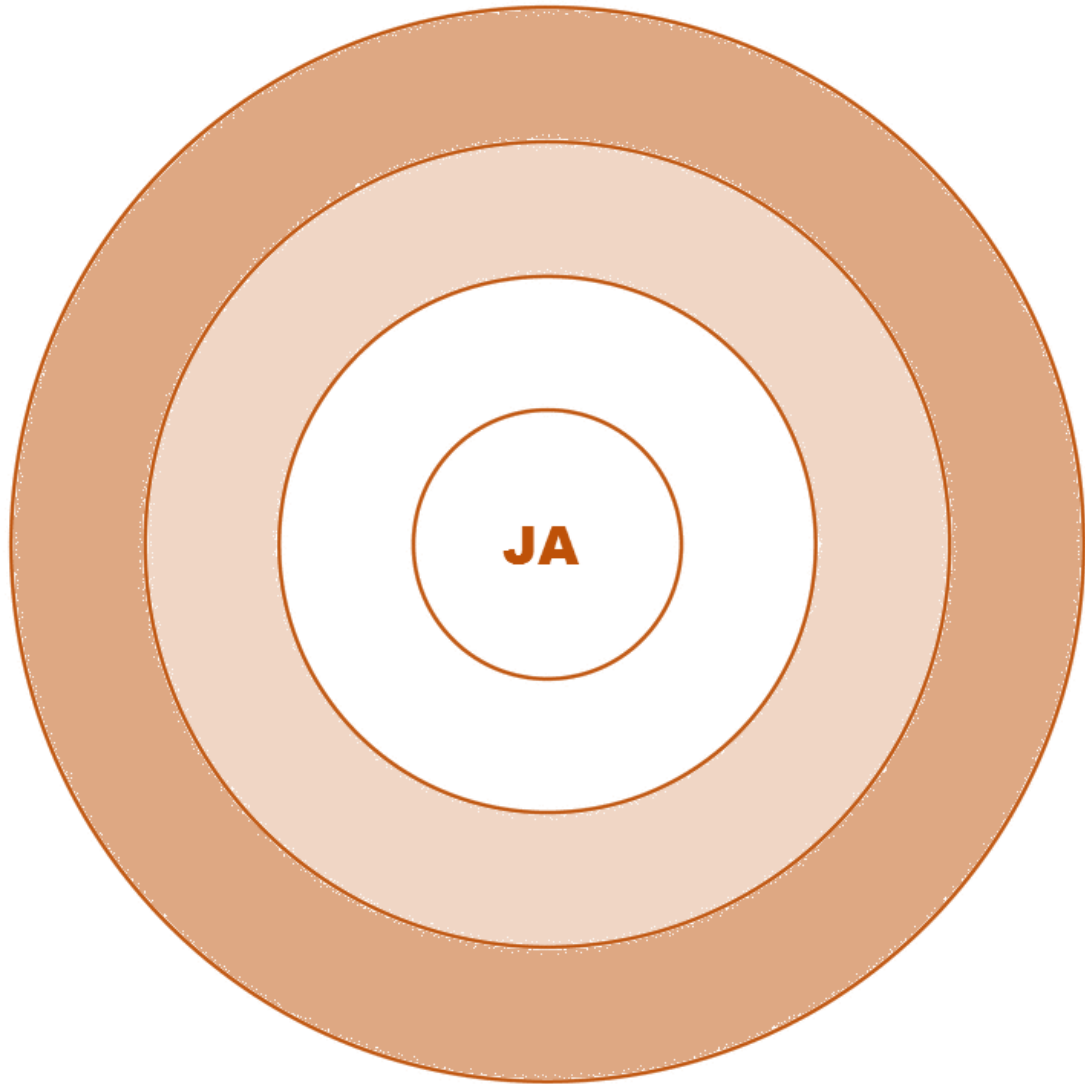
Tijek uvodne aktivnosti:

- Učenici popunjavaju radni list „Moji ljudi na internetu“.
- Zaokružuju ljude koje sreću u stvarnom životu.

Uputa: „Na internetu se susrećemo s različitim ljudima koji mogu imati različite namjere, a mi sami pripadamo različitim grupama (npr. neke obitelji imaju svoje grupe na internetu, nekada se učlanimo u neku grupu kako bismo igrali neku videoigru i slično). Kao i u stvarnom životu, važno je prepoznati tko su oni kojima možemo vjerovati, a tko su oni koji žele da im vjerujemo kako bi iskoristili naše povjerenje i zapravo im ne možemo vjerovati, kao i tko su ljudi za koje nismo sigurni treba li im vjerovati ili ne. Razmislite koga biste od ljudi koje susrećete na internetu svrstali u koji krug.“ (*Treba pokazivati na primjerku kako popunjavati radni list.*) „U središnjem krugu piše „JA“, prvi sljedeći krug označava sigurne ljude na internetu, potom ide krug – ovaj malo tamniji – u koji upisujemo ljude za koje nismo sigurni možemo li im vjerovati, a u zadnji, najtamniji krug, upisujemo imena ljudi koje srećemo na internetu, ali koji ne zaslužuju naše povjerenje.“

Uputa: „U kojem krugu imate najviše ljudi? Obično imamo relativno malo ljudi koji zaslužuju naše potpuno povjerenje. Sad kada ste popunili krugove, zaokružite one ljude koje srećete u stvarnom životu. Jesu li ravnomjerno raspoređeni u sva tri kruga? Ljudi od našeg povjerenja jesu ljudi kojima se možemo obratiti kad nam se nešto loše dogodi na internetu.“

Radni list – Moji ljudi na internetu

2. A) Središnja aktivnost: Profil moga razreda – izrada plakata – 30 minuta

Cilj: izraditi profil svog razreda i primijeniti ranije usvojena pravila sigurnog ponašanja na internetu

Tijek središnje aktivnosti:

- Učenici osmišljavaju kako će se predstaviti na profilu svog razreda.
- Lijepo *post-ite* s informacijama o sebi na predloške osobnih profila na *Facebooku* (na razrednom profilu – poster).
- Odlučuju i skidaju/dodaju *post-ite* kojima se predstavljaju.

Uputa: „Sada ćemo raditi razredni profil. Taj profil imat će prostor za svakog učenika – uzmite *post-ite*. Na prvi profil napišite ime i prezime ili nadimak kojim se želite predstaviti na internetu te nalijepite fotografiju koju ste ponijeli sa sobom. Možete i nacrtati nešto što će vas predstavljati ako ne želite staviti fotografiju. Sada uzmite još *post-ita* – na njima navedite ono što želite da drugi znaju o vama – možete navesti svoj datum rođenja, školu koju pohađate, adresu, prijatelje, rođake, kakvu glazbu slušate, omiljene glumce, omiljene pjevače, sportaše, vaše hobije i interese.“

„Sad kad ste sve to napravili, zalijepite *post-ite* na svoj predložak na velikom profilu – ne zaboravite napisati svoje ime/nadimak. Ako vam nedostaje mjesta, stavite *post-ite* jedan na drugi i nalijepite na predložak.“ (*Dobro je pokazati im kako ste to mislili. Ako imate svoj razred, možete unaprijed predvidjeti mjesto za učenike u razredu na plakatu.*)

„Uredili smo svoje profile. Koje ste sve informacije navodili? Ovaj naš poster izvjesit ćemo na hodniku škole gdje ga svatko može vidjeti i pogledati informacije o vama koje ste stavili na njega. Sad razmislite – želite li zadržati sve *post-ite* koje ste stavili na svoj predložak? Želite li možda neke maknuti da ih ne vidi baš svatko tko prošeće hodnikom škole? Vjerojatno shvaćate da je to slično kao i na pravom *Facebooku* – neke informacije spremni smo podijeliti samo sa svojim prijateljima, neke samo s nekim prijateljima, a neke ne želimo dijeliti s drugim ljudima. Izlaganje u školskom hodniku je kao kad netko tko nije naš prijatelj pregledava naš profil – trebamo dobro razmisliti što želimo da sazna o nama, sjetite se što smo radili na prethodnoj radionici i koji sve rizici postoje kad smo na internetu. Jedan način da ih spriječimo jest da budemo odgovorni u objavljivanju podataka o sebi. Sada dođite do svojih predložaka i ostavite samo one *post-ite* koje želite da vide prolaznici na hodniku.“

3. **A) Završna aktivnost: Prednosti sigurnog ponašanja na internetu – 5-10 minuta**

Cilj: istaknuti prednosti sigurnog ponašanja na internetu

Tijek završne aktivnosti:

- Voditelj potiče učenike da navedu neke prednosti sigurnog ponašanja na internetu.

Uputa: „Danas smo izradili sigurni profil i razgovarali o tome kako biti siguran na internetu. Razmislite i recite mi zašto je to dobro, koje su pozitivne posljedice i koje su prednosti toga da pazimo na svoju sigurnost dok koristimo Internet.“

Predložak:

facebook
Ime i prezime/Nadimak Odjava

Zid
Slike

PHOTO

Ime i prezime/nadimak

Zid
Info
Slike
Grupe

Ažuriraj status...
 Podijeli

PHOTO

Status
Datum

PHOTO

Status
Datum

PHOTO

Status
Datum

PHOTO

Status
Datum

PHOTO

Status
Datum

PHOTO

Status
Datum

facebook
Ime i prezime/ nadimak Odjava

Zid
Info
Slike
Boxes

PHOTO

Basic Information

Prebivalište:
 Spol
 Rođendan
 Rodni grad
 Status veze
 Političko opredjeljenje
 Vjera

Osobni podaci

Aktivnosti

Interesi:

Omiljena glazba

Omiljeni filmovi:

Omiljene serije:

Omiljene knjige

Kontakt informacije

Adresa:

Broj telefona:

2. B) Središnja aktivnost: Profil moga razreda – izrada profila na Facebooku – 20 minuta

Cilj: izraditi profil svog razreda i primijeniti ranije usvojena pravila sigurnog ponašanja na internetu

Tijek središnje aktivnosti:

- Voditelj (uz pomoć nastavnika informatike) izrađuje razredni profil – kao da izrađuje osobni, a ne grupni profil.
- Učenici predlažu što navesti u razrednom profilu.

Uputa: „U prethodnim radionicama razgovarali smo o nekim rizicima koje sa sobom nosi korištenje interneta i o tome kako ih smanjiti. Sada ćemo se time koristiti kako bismo napravili sigurnu inačicu *Facebook*-profila našeg razreda – ja ću po vašim uputama izrađivati profil, a radit ćemo ga kao da se radi o osobnom profilu. Kako ćemo nazvati naš profil? Hoćemo li navesti podatak o datumu rođenja?“ (Dok izrađujete profil, prođite s njima različite stavke i provjeravajte žele li da se neki podatak doda, kao i postavke sigurnosti koje određuju vidljivost podataka na profilu.)

„Želite li ukloniti neke podatke ili ograničiti njihovu vidljivost? Učenici koji ne koriste *Facebook* mogu izraditi probni profil u obliku *PowerPoint*-prezentacije i na njemu odlučiti koje podatke o sebi žele podijeliti, a koje ne.“

3. Završna aktivnost: Rasprava o sigurnom ponašanju na internetu – 10-15 minuta

Cilj: istaknuti prednosti sigurnog ponašanja na internetu

Tijek završne aktivnosti:

- Voditelj potiče raspravu o sigurnom ponašanju na internetu.

Uputa: „Danas smo izradili sigurni profil i razgovarali o tome kako na internetu biti siguran. Sada porazgovarajmo o tome kako sve možemo biti sigurni na internetu.“

Pitanja za raspravu:

- Ako osoba nije na *Facebooku*, može li osigurati da se o njoj ništa ne objavljuje?
- Kad objavljujemo neke slike na kojima su drugi ljudi, je li u redu objaviti ih ili bismo trebali tražiti pristanak ljudi koji su na tim slikama?
- Kako se odlučujemo što ćemo objaviti na internetu? (*Ako učenicima treba pomoć: „Može li jedan od kriterija želimo li nešto objaviti biti kako ćemo se osjećati za mjesec dana, godinu dana ili desetak godina ako netko vidi neku fotografiju ili status koji smo objavili?“*)
- Kako odoliti nagovaranju prijatelja da otvorimo *Facebook* ili neki drugi profil ili račun ako mi to zapravo ne želimo?
- Što učiniti ako dečko nagovara djevojku da mu pošalje golišave slike?
- Što kad se prijatelji međusobno nadmeću i izazivaju da objave neki status kojim se nekome prijeti ili se vrijeđaju neki ljudi kako bi dokazali da su „frajeri“?

4. Radionica

Promicanje sigurnih ponašanja na internetu

"Šeraj dalje" ili "Šalji dalje"

Cilj: organizacija aktivnosti u školi i lokalnoj zajednici u svrhu promicanja sigurnih ponašanja na internetu

Ishodi:

- razumjeti važnost sigurne upotrebe interneta
- znati objasniti razloge za sigurnu upotrebu interneta
- znati kreativno izraziti razloge za sigurnu upotrebu interneta
- znati potaknuti druge učenike na sigurnu upotrebu interneta
- osjetiti zadovoljstvo i ponos zbog znanja prikupljenih na radionicama posvećenim sigurnoj upotrebi interneta i mogućnosti prezentacije tih znanja drugima

Materijali:

- papiri A4- i A3-formata
- olovke, bojice, flomasteri i kreda
- magneti
- ploča ili *flip-chart*
- radni listići „Ja mogu“ i „Ti možeš“

1. Uvodna aktivnost: "Oluja ideja za sigurnost na internetu" – 15 minuta

Cilj: osmisliti što više aktivnosti kojima bi se mogla promovirati važnost sigurne upotrebe interneta na razini škole i lokalne zajednice

Tijek središnje aktivnosti:

- Učenici predlažu načine promicanja sigurnih ponašanja na internetu u školi i lokalnoj zajednici, pri čemu se svi prijedlozi pišu na ploču ili *flip-chart*.
- Učenici putem glasovanja odabiru najbolji prijedlog.

Uputa: „Na prijašnjim radionicama bavili smo se različitim temama u vezi sa sigurnim ponašanjem na internetu, kao i e-nasiljem. Na današnjoj radionici pokušat ćemo osmisliti način da drugim učenicima naše škole, nastavnicima i roditeljima prenesemo ono što smo naučili.“

„Sad bih vas molila da predložite što više načina na koje možemo drugima predstaviti sve ono što smo naučili. Ja ću vaše prijedloge pisati na ploču, a poslije ćemo glasovanjem odabrati najbolji prijedlog.“

(Voditelj potiče učenike i usmjerava njihove prijedloge. Mogućnosti su npr. organizacija „dana sigurnog interneta“ razreda ili škole, organizacija učeničke predstave na temu e-nasilja, snimanje filma ili radioemisije na temu e-nasilja, donošenje školskih ili razrednih pravila o sigurnom ponašanju na internetu, izrada bontona ponašanja na internetu, izrada plakata i/ili letka, prezentacija za roditelje i učitelje itd.)

„Sad ću pročitati jedan po jedan prijedlog, a vi dignite ruku za prijedlog koji vam se sviđa. Možete dignuti ruku i za više prijedloga. Pokraj svakog prijedloga napisat ću broj glasova koje je prijedlog osvojio.“

2. Središnja aktivnost – "Ja mogu" – 15 minuta

Cilj: razraditi aktivnosti za promociju sigurne upotrebe interneta na razini škole i lokalne zajednice

Tijek središnje aktivnosti:

- Učenike se dijeli u skupine na način da im se dodjeljuje broj 1, 2, 3 ili 4. Svi kojima je dodijeljen broj 1 čine 1. skupinu itd.
- Učenici individualno na radnom listiću odgovaraju na pitanje u vezi sa svojom ulogom u promicanju sigurne upotrebe interneta (uloga se odnosi samo na ishod prethodne aktivnosti), npr. "Za dan sigurnog interneta ja mogu..." **Alternativno: moguće je to organizirati kao raspravu u manjoj grupi, tj. preskočiti ovaj individualni dio rada.**
- Učenici prezentiraju pojedinačne ideje i glasuju o ideju koju smatraju najboljom aktivnošću za promociju sigurne upotrebe interneta u okviru načina promocije o kojem se odlučilo u prethodnoj aktivnosti.
- Svaka skupina predstavlja odabrane aktivnosti ostatku razreda i voditelju, a netko od učenika sve prijedloge zapisuje na ploču ili *flip-chart*.

Uputa: „Sad ću svakom podijeliti po dva radna listića. Na jednom radnom listiću („Ja mogu...“) navest ćete što mislite da biste vi osobno mogli napraviti kad bismo organizirali... npr. dan sigurnog interneta, a na drugom što bi mogao učiniti kolega iz vaše grupe koji sjedi vama s desne strane. U obzir pokušajte uzeti sve ono što znate i možete učiniti, a moglo bi se uklopiti u naš... npr. dan sigurnog interneta.“

„Nakon što ste popunili radne listiće, pročitajte članovima svoje skupine što ste napisali te od svih spomenutih aktivnosti zajednički odaberite one koje se uklapaju u naš... npr. dan sigurnog interneta. Aktivnosti koje ste odabrali predstaviti ćete ostalima u razredu.“

3. Završna aktivnost: „Naš plan za sigurnost na internetu“ – 15 minuta

Cilj: napraviti okvirni plan za promociju sigurnosti na internetu u školi i/ili lokalnoj zajednici

Tijek završne aktivnosti:

- Na temelju aktivnosti iz prethodnog dijela radionice, učenici zajednički, uz pomoć voditelja, sastavljaju konačni plan za promicanje sigurnosti na internetu u školi i/ili lokalnoj zajednici.
- Traže se dobrovoljci koji će nakon radionice napisati plan u elektroničkoj verziji te ga dostaviti ravnatelju, stručnoj službi i nastavnicima u školi.

Uputa: „U završnom dijelu ove radionice izradit ćemo konačni plan za provedbu našeg... (dana sigurnog interneta), a plan ćemo dostaviti u elektroničkoj verziji ravnatelju, stručnoj službi i nastavnicima u školi. U osmišljavanju plana nastojte navesti sve što mislite da je važno kako bi se on mogao i provesti. Treba mi dobrovoljac ili nekoliko njih koji će zapisivati sve ono što se dogovaramo, a kasnije to prepisati na računalu.“

Daljnji tijek razgovora ovisi o aktivnostima koje se planiraju, a važno je da plan bude što konkretniji, da sadrži informacije o aktivnostima, sudionicima, mjestu i vremenu održavanja, voditeljima itd.

Radni list - Ja mogu ...

RADIONICE ZA RODITELJE

Radionica za roditelje I

„Sigurnost na internetu“

Cilj: obavijestiti roditelje o provedbi programa za prevenciju nasilja putem interneta u razredu njihove djece te ih upoznati s osnovnim pojmovima sigurnog ponašanja na internetu i e-nasilja

Ishodi:

- razumjeti što je e-nasilje
- shvatiti važnost sigurne upotrebe interneta
- znati objasniti razloge za sigurnu upotrebu interneta

Materijali:

- papiri A4- i A3-formata
- papir A3-formata na kojem velikim slovima piše DA i papir A3-formata na kojem velikim slovima piše NE
- olovke, bojice i flomasteri
- četiri dvominutna filma koji predstavljaju različita rizična ponašanja na internetu

1. Uvodna aktivnost – I-3 minute

Cilj: opustiti roditelje i zainteresirati ih za temu sigurnosti na internetu

Tijek uvodne aktivnosti:

- Na jednom kraju učionice na pod se stavi papir na kojem velikim slovima piše DA, a na drugi kraj prostorije papir na kojem velikim slovima piše NE. Roditelji se zamole da ustanu te im se govore određeni pojmovi iz internetskog žargona, a oni trebaju stati u blizinu natpisa DA ako znaju na što se pojam odnosi, odnosno u blizinu natpisa NE ako ne znaju na što se pojam odnosi. Pojmovi koji se govore jesu: LOL („Lough out loud“)...
- Po završetku aktivnosti roditelje se zamoli da se vrate na svoje mjesto

Uputa: „Dobrodošli na radionicu posvećenu sigurnosti na internetu. Molim vas na početku da se ustanete. Kao što vidite, na podu na kraju učionice nalazi se papir na kojem piše DA, a kod ploče papir na kojem piše NE. Ja ću pročitati neke pojmove i kratice jedno po jedno, a vi stanite u blizinu natpisa DA ako znate na što se taj pojam ili kratica odnosi ili u blizinu natpisa NE ako ne znate na što se pojam ili kratica odnosi. Nakon svakog pročitanoj pojma možete promijeniti svoj položaj. Možemo li krenuti?“

2. Uvodna aktivnost II – Predstavljanje preventivnog programa „Ne e-nasilju“ – 2 minute

Cilj: upoznati roditelje s preventivnim programom „Ne e-nasilju“

Tijek druge uvedne aktivnosti:

- Voditelj predstavlja roditeljima preventivni program „Ne e-nasilju“.

Uputa: „Preventivni program „Ne e-nasilju“ provodi se među učenicima viših razreda osnovnih škola i srednjih škola, a rezultat je suradnje stručnih suradnika i nastavnika osnovnih i srednjih škola, psihologa s Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Osijek i Centra za nestalu i zlostavljano djecu iz Osijeka. Zajedničkim naporima, spajanjem rezultata suvremenih istraživanja i iskustava iz prakse, osmišljen je set od 4 radionice čija je svrha educirati učenike o e-nasilju i sigurnosti na internetu te ih potaknuti na odgovorno ponašanje na internetu. Učenike se također uči što mogu učiniti u konkretnim situacijama da zaštite sebe i druge. Osim toga, potiče ih se da stečeno znanje koriste u svakodnevnom životu i prenose ga drugima. Radionice se održavaju na satu razredne zajednice, a vi ste kao roditelji uključeni u dvije radionice – ovu prvu, prije početka provedbe projekta, i drugu, po završetku provedbe projekta. Radionice će voditi... Cilj današnje radionice s vama jest upoznavanje s osnovnim pojmovima sigurnog ponašanja na internetu i e-nasilja.“

3. Središnja aktivnost I: „Što znamo o sigurnosti na internetu?“ – 15 minuta

Cilj: potaknuti roditelje na razmišljanje o sigurnosti na internetu i međusobnu razmjenu informacija o toj temi

Tijek središnje aktivnosti:

- Roditelji se dijele u skupine od po 4-5 roditelja.
- Polovica skupina dobiva zadatak da na papiru A3-formata napišu koja su sigurna, a koja nesigurna ponašanja na internetu.
- Druga polovica skupina dobiva zadatak da napiše koja su to nasilna ponašanja na internetu.
- Po jedan član iz svake skupine predstavlja svoj rad ostalim roditeljima.
- Voditelj na ploču ili *flip-chart* piše odgovore u kategorije „sigurna ponašanja“ / „nesigurna ponašanja“ / „nasilna ponašanja“.

Uputa: „Slijedi mali zadatak koji ćete riješiti u skupinama od po 4 ili 5 roditelja. Želja nam je čuti od vas kao roditelja koja ponašanja na internetu smatrate sigurnima, koja nesigurnima, a koja su po vama nasilna ponašanja na internetu. Pretpostavljamo da ste neke od tih stvari i sami doživjeli, a za neke čuli od svoje djece. Mislimo da je za sve nas korisno da razmijenimo ta iskustva.

Molim vas da se podijelite u skupine (voditelj sugerira način podjele). Svaka skupina dobit će jedan papir A3-formata i paket flomastera, a zatim ću individualno svakoj skupini reći što treba napraviti.“

Voditelj polovici skupina daje zadatak da napišu koja su sigurna, a koja nesigurna ponašanja na internetu, a polovici skupina da napišu koja su nasilna ponašanja na internetu.

Uputa: „Nakon što ste završili s radom, odaberite jednog člana svoje skupine koji će nas izvijestiti o tome što ste napisali. Vaše odgovore pisat ću na ploču.“

4. Središnja aktivnost II: „Predavanje o sigurnosti na internetu i e-nasilju“ – 15 minuta

Cilj: upoznati roditelje s najnovijim spoznajama o e-nasilju i sigurnosti na internetu

Tijek druge središnje aktivnosti:

- Voditelj roditeljima prezentira četiri dvominutna filma (videoisječka) koji prikazuju različite vrste rizičnih ponašanja na internetu.
- U raspravi koja slijedi voditelj povezuje sadržaj filmova s rezultatima grupnog rada iz prethodne aktivnosti te upoznaje roditelje sa spoznajama o nasilju putem interneta i sigurnosti na internetu.

Uputa: „Vidjeli smo da vi kao roditelji raspolazete velikom količinom informacija u vezi s današnjom temom, a u narednih 8 minuta zajedno ćemo pogledati četiri dvominutna filma³ koji prikazuju neka od spomenutih rizičnih ponašanja.“

„Što mislite o situacijama prikazanim u filmovima? Razgovarate li sa svojom djecom o opasnostima takvih ponašanja? Što mislite da bismo mi odrasli mogli učiniti da zaštitimo djecu od negativnih posljedica korištenja interneta?“

U raspravi o nasilju putem interneta voditelj radionice može se koristiti sljedećim podacima:

- Sve je veći broj mladih koji postaju žrtve nasilja putem interneta od strane vršnjaka, ali i odraslih osoba.
- Na temelju istraživanja koje je Filozofski fakultet Osijek proveo na području Slavonije, utvrđeno je da je 2012. godine 24,9% učenika srednje škole doživjelo nasilje putem interneta, a 27,7% počinilo je nasilje putem interneta, dok je 2013. godine 17,7% doživjelo, a 16,5% počinilo nasilje putem interneta.
- Djeca i mladi svojim ponašanjem na internetu (nepažljivo i pretjerano samootkrivanje) često i sami doprinose vjerojatnosti da će postati žrtvama takva oblika nasilja.
- Rezultati istraživanja pokazuju da mladi vršnjačko nasilje putem interneta doživljavaju manje štetnim i opasnim u odnosu na nasilje "licem u lice" te da i odrasli teško prepoznaju tu vrstu nasilja.

³ Filmovi (videoisječci) koje će gledati djeca/mladi na 2. radionici (Idi, vidi, upoznaj... e-nasilje prepoznaj!)

- Stručnjaci smatraju da internetsko nasilje može imati i ozbiljnije posljedice od nasilja „licem u lice“, a istraživanja pokazuju i da su te dvije vrste nasilja povezane, kao i da su povezane s drugim rizičnim ponašanjima djece i mladih.
- Velik broj žrtava nasilja putem interneta izvještuje o negativnim učincima te vrste nasilja na njihovo samopouzdanje, samopoštovanje, odnose s drugima i školske ocjene, a također i o razinama ekstremne tuge i ljutnje povezane sa samoozljeđivanjem i mislima o samoubojstvu.

5. Završna aktivnost: „Pitanja roditelja“ – 5 minuta

Cilj: pružiti roditeljima mogućnost da postavljaju pitanje vezano uz preventivni program koji će se provoditi u školi koju pohađaju njihova djeca

Tijek završne aktivnosti:

- Voditelj potiče roditelje na postavljanje pitanja vezanih uz preventivni program.
- Voditelj zahvaljuje roditeljima na pažnji, pozdravlja se s njima i zakazuje ponovni sastanak po završetku provedbe radionica s učenicima.

Upute: „Na kraju današnje radionice voljela bih čuti vaša pitanja vezana uz preventivni program koji sam predstavila.“

„Zahvaljujem vam na aktivnom sudjelovanju u radionici i vašoj pažnji i srdačno vas pozdravljam do sljedeće radionice koja će se održati...“

DA

NE

Radionica za roditelje II

„Sigurnost na internetu“

Cilj: informirati roditelje o rezultatima projekta prevencije e-nasilja „Ne e-nasilju“ te razmijeniti informacije o promjenama u njihovu ponašanju i ponašanju njihove djece vezanom uz sigurnost na internetu; potaknuti roditelje na razgovor o sigurnosti na internetu

Ishodi:

- Roditelji su upoznati s tijekom projekta „Ne e-nasilju“.
- Roditelji su razmijenili informacije o promjenama u ponašanju djece.
- Roditelji znaju kako potaknuti razgovor s djecom o sigurnosti na internetu.

Materijali:

- *PowerPoint*-prezentacija o rezultatima projekta „Ne e-nasilju“
- upitnik „Koristi li moje dijete internet na siguran način?“
- evaluacijski listići
- olovke

1. Uvodni razgovor – 2 minute

Cilj: upoznati roditelje sa svrhom današnje radionice i zahvaliti im na dolasku

Tijek uvodnog razgovora:

- Voditelj zahvaljuje roditeljima na dolasku i objašnjava im svrhu današnje radionice.

Uputa: „Zahvaljujem vam na dolasku na današnju radionicu čija je svrha da vas upoznamo s rezultatima projekta „Ne e-nasilju“ koji smo provodili u razredu koji pohađaju vaša djeca. Također nam je želja pružiti vam priliku za dodatna pojašnjenja vezana uz sigurnost na internetu i e-nasilje.“

2. Središnja aktivnost I: Prezentacija rezultata projekta „Ne e-nasilju“ – 15 minuta

Cilj: informirati roditelje o rezultatima projekta „Ne e-nasilju“

Tijek središnje aktivnosti:

- Voditelj uz pomoć *PowerPoint*-prezentacije roditelje izvještava o tijeku provedbe projekta i rezultatima projekta.

Uputa: „U narednih 15-ak minuta upoznat ću vas s tijekom provedbe našeg projekta i postignutim rezultatima. Ukoliko imate komentara ili pitanja, slobodno se javite tijekom izlaganja.“

U nastavku slijedi izlaganje uz pomoć priložene *PowerPoint*-prezentacije.

2. Središnja aktivnost II: „Koristi li moje dijete internet na siguran način?“ – 20 minuta

Cilj: potaknuti roditelje na komunikaciju s djetetom o sigurnosti na internetu i e-nasilju

Tijek druge središnje aktivnosti:

- Svaki roditelji dobiva upitnik „Koristi li moje dijete internet na siguran način?“
- Roditelji odgovaraju na pitanja u upitniku te na dodatno pitanje „Što mogu učiniti da povećam sigurnost svog djeteta na internetu?“
- Vodi se grupna rasprava o roditeljskoj ulozi u sigurnosti na internetu.

Uputa: „Svatko od vas dobit će jedan kratki upitnik koji ćete individualno popuniti. Svrha popunjavanja upitnika jest da razmislite koliko znate o tome kako vaše dijete koristi internet. Ispod pitanja o sigurnoj upotrebi interneta nalazi se dodatno pitanje „Što mogu učiniti da povećam sigurnost svog djeteta na internetu?“, pa i na njega odgovorite.“

Upitnik „Koristi li moje dijete internet na siguran način?“

1.	Moje dijete ima svoj <i>Facebook</i> -profil.	DA	NE
2.	Moje dijete osobno poznaje sve osobe s kojima kontaktira putem interneta.	DA	NE
3.	Moje dijete osobno poznaje sve kojima su dostupni sadržaji koje stavlja na internet.	DA	NE
4.	Moje dijete sastalo se uživo s osobom koju je upoznalo na internetu.	DA	NE
4.	Moje dijete doživjelo je sukob s drugom osobom na internetu.	DA	NE
5.	Znam kojih je grupa na internetu moje dijete član.	DA	NE
6.	Moje dijete pazi koje će informacije o sebi otkriti na internetu.	DA	NE

Što mogu učiniti da povećam sigurnost svog djeteta na internetu?

„Želi li netko podijeliti s nama svoje odgovore? Što kao roditelji i odrasli možemo učiniti kako bismo povećali sigurnost naše djece na internetu? S kojim dilemama i teškoćama se suočavamo? Što nam može pomoći?“

Tijek daljnjeg razgovora ovisi o tijeku radionice i uključenosti roditelja u raspravu.

1. Završna aktivnost – „Završetak i evaluacija“ – 3 minute

Cilj: istaknuti važnost sudjelovanja roditelja i učenika u projektu te im zahvaliti

EVALUACIJSKI LISTIĆI ZA UČENIKE

Alternativni listići za pojedine radionice

Evaluacijski upitnik 1

Molimo te ocijeni današnju radionicu tako da iskreno odgovoriš na dolje navedena pitanja. Označi svoje odgovore koristeći se ocjenama kao u školi: od 1 (uopće ne, loše) do 5 (potpuno, odlično).

Koliko ti je sudjelovanje na radionicama pomoglo da:					
1. Prepoznaš svoja rizična ponašanja na internetu	1	2	3	4	5
2. Budeš ubuduće pažljiviji/a kad si <i>online</i>	1	2	3	4	5
3. Potražiš pomoć ukoliko ti se dogodilo nešto ružno ili sam napraviš nešto loše na internetu	1	2	3	4	5

Evaluacijski upitnik 2

Molimo te ocijeni današnju radionicu tako da iskreno odgovoriš na dolje navedena pitanja. Označi svoje odgovore koristeći se ocjenama kao u školi: od 1 (uopće ne, loše) do 5 (potpuno, odlično).

Koliko ti je radionica bila:					
1. Zanimljiva	1	2	3	4	5
2. Korisna	1	2	3	4	5
3. Naporna	1	2	3	4	5
4. Upotrebljiva za svakodnevni život	1	2	3	4	5
5. Već poznatog sadržaja	1	2	3	4	5
6. Dosadna	1	2	3	4	5

Završna evaluacija

Molimo te ocijeni (na skali od 1 do 5) sve četiri radionice koje si prošao:

Koliko ti je sudjelovanje na radionicama pomoglo da:	Nimalo					Izuzetno
Prepoznaš svoja rizična ponašanja na internetu	1	2	3	4	5	
Budeš ubuduće pažljiviji/a kad si <i>online</i>	1	2	3	4	5	
Potražiš pomoć ukoliko ti se dogodilo nešto ružno ili sam napraviš nešto loše na internetu	1	2	3	4	5	
Koliko su ti radionice bile:						
1. Zanimljive	1	2	3	4	5	
2. Korisne	1	2	3	4	5	
3. Naporne	1	2	3	4	5	
4. Upotrebljive za svakodnevni život	1	2	3	4	5	
5. Već poznatog sadržaja	1	2	3	4	5	
6. Dosadne	1	2	3	4	5	

Nabroji aktivnosti koje su ti se posebno svidjele:

Nabroji aktivnosti koje bi trebalo promijeniti ili izbaciti iz radionica:

Treba li dodati neke aktivnosti – ako da, koje?

Evaluacija voditelja programa

Škola _____

Razred _____

Broj učenika u razredu: _____

Broj prisutnih učenika po radionici: 1) _____ 2) _____ 3) _____ 4) _____

Molimo Vas da za svaku od radionica procijenite sljedeće:

Radionica 1					
Koliko je radionica bila:	Nimalo				Izuzetno
1. Zanimljiva	1	2	3	4	5
2. Korisna	1	2	3	4	5
3. Naporna	1	2	3	4	5
4. Primjerena dobi učenika	1	2	3	4	5
5. Dosadna	1	2	3	4	5

Radionica 2					
Koliko je radionica bila:	Nimalo				Izuzetno
1. Zanimljiva	1	2	3	4	5
2. Korisna	1	2	3	4	5
3. Naporna	1	2	3	4	5
4. Primjerena dobi učenika	1	2	3	4	5
5. Dosadna	1	2	3	4	5

Radionica 3					
Koliko je radionica bila:	Nimalo				Izuzetno
1. Zanimljiva	1	2	3	4	5
2. Korisna	1	2	3	4	5
3. Naporna	1	2	3	4	5
4. Primjerena dobi učenika	1	2	3	4	5
5. Dosadna	1	2	3	4	5

Radionica 4					
Koliko je radionica bila:	Nimalo				Izuzetno
1. Zanimljiva	1	2	3	4	5
2. Korisna	1	2	3	4	5
3. Naporna	1	2	3	4	5
4. Primjerena dobi učenika	1	2	3	4	5
5. Dosadna	1	2	3	4	5

Koje sadržaje ocjenjujete najučinkovitijima (tj. mislite da su najbolje postigli cilj koji su imali)?

Koje sadržaje ocjenjujete najzanimljivijim učenicima?

Koje sadržaje ocjenjujete neučinkovitima (tj. mislite da nisu postigli cilj koji su imali)?

Koje sadržaje ocjenjujete dosadnim učenicima?

Treba li izbaciti neke aktivnosti – ako da, koje?

Treba li dodati neke aktivnosti – ako da, koje?

Je li vrijeme bilo dobro predviđeno, tj. jeste li u nekim aktivnostima imali previše ili premalo vremena (ako da, u kojima je bilo premalo, a u kojima previše)?

Jesu li radionice primjerene dobi učenika?

Zaključak

Rad na ovom priručniku i projektu kroz koji je osmišljen program je bio nadahnujuć i poučan za autorice samog priručnika. Prateći kako metodička pravila tako i specifičnosti područja prevencije vršnjačkog nasilja, s posebnim naglaskom na vršnjačko nasilje koje se odvija preko interneta, stvorile smo nastavni priručnik koji će biti dio nastavnih materijala za studente izbornog kolegija. Nadamo se da će to biti i koristan materijal za sve nastavnike i stručne suradnike zainteresirane za provođenje preventivnih programa u osnovnim i srednjim školama. Priručnik smo nastojale prirediti kao gotove materijale koji se, uz vrlo jednostavnu pripremu, mogu provesti na satovima razrednika. Vjerujemo da će nekim drugim stručnjacima i znanstvenicima ovo biti inspiracija za izradu sličnih nastavnih priručnika s ciljem prevencije drugih rizičnih ponašanja.

Posebno se zahvaljujemo suradnicima iz Centra za nestalu i zlostavljano djecu Osijek s kojima smo provodili projekt Ne e-nasilju. Jedan od ishoda tog projekta je i ovaj priručnik, a evaluacija projekta nam je izuzetno pomogla da priručnik doradimo. Dodatni materijal na koji upućujemo u provođenju druge radionice su filmovi koji se mogu naći na sljedećim poveznicama:

Prihvatanje i traženje prijateljstava na internetu: https://www.youtube.com/watch?v=IYvkyg_J5J4

Dijeljenje fotografija na internetu: <https://www.youtube.com/watch?v=wTW0NeUSSWY>

Susret s nepoznatom osobom: <https://www.youtube.com/watch?v=0JeSnRb5ELg>

Lažno predstavljanje: <https://www.youtube.com/watch?v=uOhjBmF94i0>

Priručnik koji sada objavljujemo iskusni stručni suradnici mogu prilagođavati svojim učenicima, studenti mogu pomoću njega stjecati svoja stručna iskustva, a mi, kao njegove autorice, čekamo povratne informacije i jednih i drugih kako one one pohvalne, tako i one koje će biti poticaj za doradu sljedećih izdanja ovog priručnika.

Literatura

- Aftab, P. (2013). What is cyberbullying? Preuzeto 19. kolovoza 2015. s <https://www.linkedin.com/pulse/what-cyberbullying-parry-aftab>
- Cassidy, W., Jackson, M., & Brown, K. N. (2009). Sticks and stones can break my bones, but how can pixels hurt me? Students' experiences with cyber-bullying. *School Psychology International, 30*(4), 383-402.
- Chisholm, J. F., & Day, S. K. (2013). Current trends in cyberbullying. *Journal of Social Distress and the Homeless, 22*(1), 35-57.
- Çetin, B., Yaman, E., & Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability. *Computers & Education, 57*(4), 2261-2271.
- DeHue, F., Bolman, C., & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior, 11*(2), 217-223.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society, 12*(1), 109-125.
- Fu, K. W., Chan, C. H., & Ip, P. (2014). Exploring the relationship between cyberbullying and unnatural child death: an ecological study of twenty-four European countries. *BMC pediatrics, 14*(1), 195.
- Kazneni zakon (2011). Narodne novine, 125/11.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*(1), S13-S20.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in human behavior, 23*(4), 1777-1791.
- Mishna, F., Cook, C., MacFadden, R., Saini, M., & Wu, M. J. (2009). Interventions for children, youth, and parents to prevent and reduce cyber abuse. *Campbell Systematic Reviews, 5*(2).
- Slonje, R., Smith, P. K., & Frisé, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior, 29*(1), 26-32.

Snakenborg, J., Van Acker, R., & Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 88-95.

Šincek, D., Đuraković, S. J., Antolović, A., & Čiča, I. (2014). Internet violence among high-school students in Vinkovci. Paper presented at 11th Alps Adria Conference in Pecs, Hungary.

Willard, N. (2006). Cyberbullying and cyberthreats. *Eugene, OR: Center for Safe and Responsible Internet Use*.

Zakon o sudovima za mladež (2011). Narodne novine, 84/11.